

**Skupština Crne Gore
Parlamentarni institut
Istraživački centar**

Istraživački rad:

**PRAVILA I SANKCIJE: OBAVEZA PRISUSTVA SJEDNICAMA I PONAŠANJE
POSLANIKA**

Podgorica, mart 2017. godine

Broj: 1/2017

Klas. br: 00-52-4/17-

Datum: mart 2017. godine

Pripremio: Istraživački centar – Parlamentarni institut

** Stavovi izrečeni u tekstu ne predstavljaju zvaničan stav Skupštine Crne Gore.*

*** Svi pojmovi upotrijebljeni u istraživačkom radu u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.*

SADRŽAJ

UVOD	4
1. GLAVNI NALAZI ISTRAŽIVANJA	6
2. PRAVILA I SANKCIJE: (NE)PRISUSTVO SJEDNICAMA SKUPŠTINE I NJENIH RADNIH TIJELA	10
3. PRAVILA I SANKCIJE: PONAŠANJE POSLANIKA.....	25
IZVORI INFORMACIJA	57

UVOD

Ovaj rad je, na osnovu dostavljenog upita poslanika, prvenstveno zamišljen kao komparativni pregled podataka iz većeg broja anketiranih evropskih parlamenata, putem mreže Evropskog centra za parlamentarna istraživanja i dokumentaciju (ECPRD), u vezi sa pravilima koja se odnose na parlamentarni bojkot, te neizvršavanje poslaničkih obaveza (neprisustva sjednicama parlamenta i njegovih radnih tijela), uz osvrt na neprisuštvovanje iz razloga bojkota. Pored ovog, parlamenti su anketirani i u vezi sa učešćem poslanika koji bojkotuju rad parlamenta u realizaciji međunarodnih aktivnosti finansiranih od strane parlamenta, kao i korišćenje kancelarija i drugih beneficija za vrijeme bojkota.

Pitanje bojkota zakonodavne institucije od strane poslanika, odnosno njihovo odbijanje da učestvuju u njenom radu, nije u značajnoj mjeri obrađivano u dostupnoj dokumentaciji. Akademska i druga literatura se, pak, u većoj mjeri bavi bojkotom izbora i postavlja pitanja u vezi sa datim konceptom, njegovim uzrocima i posljedicama, ne pružajući jedinstven odgovor. Bojkot se uglavnom definiše kao aktivnost odbijanja saradnje sa nekom osobom, organizacijom, državom ili slično. Njime se želi iskazati neslaganje ili prinuditi druga strana da prihvati određene uslove. Različiti su stavovi u vezi sa uzrocima bojkota a neki autori dublje sistematizuju problematiku praveći razliku između tzv. malih i velikih bojkota¹², nasilnih i nenasilnih i sl³.

Polazeći od informacija koje su dostavili parlamenti, u ovom radu daje se osvrt na pitanje neprisuštvovanja sjednicama parlamenta te sankcije za neprisuštvo, uz napomenu da akti kojima se reguliše pitanje prisustva sjednicama uglavnom ne poznaju bojkot kao razlog za odsustvo. Iz tog razloga, kao i zbog činjenice da je većina parlamenata u odgovoru na pitanje „Kako regulišete neprisuštvo sjednicama parlamenta i njegovih radnih tijela u slučaju parlamentarnog bojkota?“ dala objašnjenja u vezi sa neprisuštvovanjem sjednicama uopšte, u ovom radu su uglavnom sadržane informacije koje se odnose na obavezu prisustva sjednicama i sankcije za neprisuštvo.

Upitom parlamentima su, takođe, na osnovu zahtjeva, traženi odgovori na pitanja u vezi sa učestvovanjem, organizovanjem i promovisanjem incidentnog ponašanja poslanika, te fizičkog i drugog napada na poslanike od strane kolega parlamentaraca, diskriminacije poslanika na vjerskoj, nacionalnog i ljudskoj osnovi.

Navedena pitanja nužno otvaraju niz tema u vezi sa odgovornošću javnih funkcionera, pri čemu takva odgovornost predstavlja osnovni uslov za javni život u demokratskom društvu. Smisao riječi *odgovornost* ima mnogo dimenzija. Jedna od njih podrazumijeva da je javni funkcioner odgovoran odnosno da „polaže račune“ tijelu kojem odgovara za svoje postupke. „Polaganje računa“ od strane izabranih predstavnika biračima za svoje postupke, kroz kontinuirani dijalog, predstavlja osnovnu odliku demokratije, čiju srž čine javna rasprava i debata.⁴

¹ Protesting the contest: election boycotts around the world, 1990-2002, Author: Beaulieu, Emily Ann, 2006, <http://escholarship.org/uc/item/1h22t7g6> (13.3.2017)

² Political Party Election Boycotts, Michael Ardovino, Ph.D., USAID Knowledge Services Center (KSC), http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnadm076.pdf (13.03.2017)

³ *ibid.*

⁴ Parliament and Democracy in the twenty-first century, IPU, 2006

Sa ovim aspektom preklapa se obaveza funkcionera da ispune određene standarde ponašanja i integriteta u vršenju svoje funkcije, što podliježe ocjeni odgovornog tijela koje ima mogućnost da odredi sankcije u slučaju nepoštovanja ovih standarda. U tom smislu, poslanici su odgovorni i pred svojim biračima, koji ih mogu sankcionisati kroz izborni proces.

Prethodnu deceniju, pa čak i duži vremenski period, obilježio je razvoj i usvajanje principa i etičkih načela, kako za javnu službu uopšte tako i za poslanike. Ovakav razvoj je dijelom posljedica pada povjerenja građana u poštovanje etičkih standarda poslanika, kao i pad povjerenja u predstavničke institucije uopšte, naročito kada su stare demokratije u pitanju.⁵ Pojam „kodeks ponašanja“ označava sve moralne i etičke norme koje su poslanici dužni da poštuju tokom svog mandata (a ponekad i nakon isteka mandata) u cilju očuvanja povjerenja naroda u integritet parlamenta i izbjegavanja bilo kakvog čina koji bi mogao da kompromituje parlament. Uspješno širenje prakse donošenja „kodeksa ponašanja“ je skorašnji fenomen koji, prije svega, predstavlja karakteristiku zapadnih demokratija.⁶

⁵ Ibid

⁶ The parliamentary mandate, A global comparative study, Marc Van der Hulst, Inter-Parliamentary Union, Geneva, 2000

1. GLAVNI NALAZI ISTRAŽIVANJA

Od analiziranih 27 nacionalnih parlamenata evropskih zemalja i Evropskog parlamenta, jedini u kom je pitanje *parlamentarnog bojkota* konkretno regulisano je Parlament Makedonije. Naime, makedonski Zakon o poslanicima navodi da poslanik koji ne učestvuje u aktivnostima Parlamenta (bojkotuje), nakon što parlamentarna grupa čiji je taj poslanik član, javno objavi da parlamentarna grupa neće učestvovati u radu Parlamenta, odnosno da će bojkotovati, prima trećinu ukupne mjesečne zarade. Što se tiče ostalih parlamenata, njihovim aktima nije predviđena niti posebno regulisana mogućnost bojkota parlamenta od strane dijela poslanika. Ipak, gotovo u svim analiziranim parlamentima postoji opšte definisana obaveza poslanika da prisustvuju plenarnim sjednicama, kao i sjednicama radnih tijela čiji su članovi, dok u određenom broju slučajeva neopravdano odsustvo sa sjednica sa sobom povlači odgovarajuće sankcije.

Kod pojedinih zemalja, *princip obaveznog prisustva* je sadržan u ustavu zemlje ili u zakonima, ali je najčešće definisan poslovníkom parlamenta. Međutim, postoji i mali broj zemalja gdje obaveza prisustva nije definisana kao što je to slučaj u Danskoj i Švedskoj. Najčešće je predsjedavajući taj koji odlučuje od slučaja do slučaja da li su razlozi za odsustvo opravdani, dok u pojedinim parlamentima to ovlašćenje pripada krovnom tijelu parlamenta poput Kolegijuma, Borda i slično.

Pitanje odsustva poslanika sa sjednica parlamenta i njenih radnih tijela, kao i *sankcije za neprisustvo* najčešće se definišu poslovníkom parlamenta, dok je u nekim zemljama ovo pitanje sadržano u zakonima (Albanija u Zakonu o statusu poslanika, Makedonija, njemački Bundestag, Portugal, slovenački Državni zbor u Zakonu o poslanicima; Finska u Zakonu o zaradama poslanika; Slovačka u Zakonu o platama izabranih predstavnika javne vlasti; Srbija u Zakonu o primanjima narodnih poslanika u Narodnoj skupštini Srbije). Izuzetak je Mađarska gdje je pitanje kraćeg i dužeg odsustva poslanika (bez obzira na razlog odsustva) te sankcija za neučestvovanje u radu Parlamenta definisano Ustavom i Zakonom o parlamentu.

U šest parlamenata obuhvaćenih ovom analizom (Češka – donji dom, Hrvatska, Island, Njemačka – gornji dom, Rumunija – donji dom, Slovenija – gornji dom), uprkos opštoj obavezi prisustva, ne postoji bilo kakav vid sankcija zbog neprisustva poslanika sjednicama. Izuzetak predstavlja Danska koja nema ni propisanu obavezu prisustva sjednicama niti sankcije za neprisustvo. U Bosni i Hercegovini tri neopravdana izostanka sa sjednica tokom kalendarske godine čine lakšu povredu Kodeksa ponašanja, koja se sankcioniše jedino opomenom. Međutim, u preostalim zemljama, neopravdano odsustvo sa sjednica parlamenta prouzrokuje sankcije, najčešće finansijske prirode, a ponekad i gubitak mandata, dok se konkretna rješenja razlikuju u pojedinačnim slučajevima.

Kada su u pitanju *finansijske sankcije zbog neprisustva*, postoje različiti načini njihovog obračunavanja. Tako se, na primjer, u Parlamentu Albanije neprisustvo sjednicama sankcioniše djelimičnim smanjenjem zarade ili naknade, dok se poslanici finskog Parlamenta mogu sankcionisati i uskraćivanjem zarade u potpunosti. U donjem domu Parlamenta Belgije umanjene zarade se obračunava proporcionalno u odnosu na procenat učešća u glasanju, dok ujedno postoji i granica u smislu da se poslanicima koji su često odsutni bez opravdanog razloga umanjuje zarada ali ne može biti umanjena za više od 60%. U Grčkoj se svaki poslanik koji tokom mjeseca neopravdano odsustvuje sa

više od pet sjednica kažnjava umanjnjem zarade za 1/30 za svaki dan odsustva. U litvanskom Parlamentu se poslanicima koji neopravdano odsustvuju s polovine sjednica zarada umanjuje za trećinu, dok se u Makedoniji nakon tri uzastopna neopravdana odsustva poslanicima odbija 5% zarade za svako odsustvo. U Parlamentu Mađarske poslanicima se zarada umanjuje proporcionalno u slučaju odsustva sa 25% glasanja određenog dana, odnosno sa 25% sjednica tokom mjeseca, dok se u slučaju da Parlament nema kvorum, svim odsutnim poslanicima umanjuje zarada najviše za jednu trećinu. Poslanicima oba doma Parlamenta Poljske odbija se 1/30 mjesečne zarade za svaki dan odsustva sa 20% glasanja na plenumu, odnosno sa 20% sjednica odbora tokom mjeseca. U Parlamentu Srbije se neopravdano odsustvo sa 25% sjednica tokom mjeseca sankcioniše umanjnjem nagrade za 25%, odsustvo sa polovine sjednica umanjnjem za 50%, dok se za neopravdano odsustvo s više od polovine sjednica gubi pravo na nagradu. U slovačkom Parlamentu se dva neopravdana izostanka tokom mjeseca kažnjavaju oduzimanjem 50% zarade i drugih naknada, dok se za četiri dana takvog odsustva oduzima čitava mjesečna zarada.

Gubitak mandata je rjeđa sankcija, ali ipak postoji u određenom broju parlamenata. Tako na primjer, u Parlamentu Austrije, poslanik koji odlaže izvršavanje poslaničke dužnosti duže od 30 dana po preuzimanju mandata, ili 30 dana neopravdano odsustvuje sa sjednica, ako se nakon javno upućene opomene predsjednika ne pojavi ili opravda svoje odsustvo u narednih 30 dana, gubi poslanički mandat. Do gubitka poslaničkog mandata zbog odsustva može doći i u Parlamentu Portugala, u slučaju prekoračenja određenog broja neopravdanih izostanaka sa sjednica. U Finskoj postoji mogućnost da poslanik, ukoliko uzastopno zanemaruje svoje dužnosti, bude privremeno ili stalno razriješen od strane Parlamenta dvotrećinskom većinom glasova, uz prethodno pribavljeno mišljenje Ustavnog odbora. Poslanici u Parlamentu Turske koji neopravdano odsustvuju sa sjednica tokom pet radnih dana u toku mjeseca gube status poslanika ukoliko se takva odluka potvrdi glasanjem na plenumu. Takođe, Ustavom Mađarske predviđeno je da se status poslanika oduzima poslanicima koji godinu dana ne učestvuju u radu Parlamenta, dok je ta granica nešto manja u Parlamentu Kosova, tačnije šest mjeseci.

U analiziranim nacionalnim parlamentima ne postoje primjeri ograničenja prava poslanika na korišćenje kancelarija i drugih beneficija zbog neprisustva sjednicama ili kršenja pravila ponašanja. Izuzetak u ovom pogledu predstavlja Evropski parlament koji *između ostalog*, predviđa sankcije u vidu privremenog oduzimanja prava učestvovanja u svim ili nekim aktivnostima Parlamenta za period od dva do trideset radnih dana, kao i zabrane da poslanik predstavlja Parlament u međuparlamentarnoj delegaciji, na međuparlamentarnoj konferenciji ili bilo kom međuparlamentarnom forumu, u trajanju do jedne godine.

Odredbe kojima se reguliše *incidentno ponašanje* poslanika su po pravilu sadržane u parlamentarnim poslovnicima, te etičkim kodeksima ili rjeđe relevantnim zakonima, i primarno se tiču održavanja reda za vrijeme trajanja sjednica, dok princip zabrane diskriminacije po bilo kom osnovu predstavlja ustavnu materiju, te to pitanje nije posebno regulisano pravnim aktima koji se tiču parlamenta. Tako postoje standardne zabrane u gotovo svim parlamentima na govor ili ponašanje kojim se vrijeđa ili zastrašuje kolega poslanik, čime se ometa sloboda debate ili glasanja, ili ponašanje kojim se pokazuje nepoštovanje prema instituciji odnosno njenom predsjedavajućem. Što se tiče

incidentnog ponašanja za vrijeme trajanja sjednica, po pravilu predsjednik parlamenta ima ovlaštenja neophodna za održavanje reda i normalnog toka sjednice.

Disciplinski prekršaji tokom sjednice uključuju: odstupanje od teme rasprave, lične uvrede, verbalne napade, pozive na nasilje, nedolično ponašanje, ometanje toka sjednice i sl. Disciplinske mjere kojima se ovakvo ponašanje sankcioniše su, između ostalog, opomena predsjednika, pozivanje poslanika na red, oduzimanje riječi, udaljenje sa sjednice te suspenzija poslanika, dok u određenim slučajevima incidentno ponašanje sa sobom povlači i finansijske sankcije. Na primjer, u Parlamentu Danske poslanik, koji je opomenut da poštuje red, može se isključiti sa sjednica Parlamenta narednih 14 dana zasijedanja. U Parlamentarnoj skupštini BiH, u teže povrede Kodeksa, *inter alia*, spadaju govor protiv ličnosti, prekidanje govornika ili na drugi način narušavanje toka sjednice, reda u sali, u kancelarijama ili na hodnicima, isticanje pristrasnosti prema rasi, vjeroispovjesti, naciji, polu, gdje je za sankciju predviđena novčana kazna i javna opomena. Disciplinski postupak se pokreće u Parlamentu Češke protiv svakog poslanika čiji je govor u Parlamentu ili njegovim tijelima okarakterisan kao djelo koje se može krivično goniti, kao i protiv poslanika čiji je govor uvrijedio poslanika ili drugo lice, uz mjeru javnog izvinjenja ili plaćanje kazne maksimalno u iznosu poslanikove mjesečne zarade. Takođe, naknada poslaniku se može umanjiti ukoliko tokom svog govora upotrebljava izraz kojim vrijeđa ugled Parlamenta, pojedinca ili grupe, naročito nacionalne, etničke, vjerske ili rasne zajednice, ili ako upotreba uvredljivog izraza vodi do ozbiljnih nereda. U slučaju većeg narušavanja reda ili nepoštovanja ugleda njemačkog Bundestaga, predsjednik Bundestaga može izreći poslaniku kaznu u iznosu od 1.000 eura, čak i ako poslanik nije prethodno pozvan na poštovanje reda a svako ponavljanje za rezultat ima povećanje novčane kazne na 2.000 eura; u Makedoniji, u slučaju diskriminacije ili poziva na diskriminaciju predviđena je novčana kazna u iznosu od 1.000 dinara. Međutim, finansijske sankcije, na primjer, nijesu predviđene u holandskom Donjem domu, Hrvatskom saboru, kao ni u parlamentima Austrije, Kosova, Portugala, Rumunije, Slovenije i Švedske.

Novčane sankcije za incidentno ponašanje za vrijeme trajanja sjednica predviđene su u parlamentima Albanije (oduzimanje polovine mjesečne zarade poslaniku koji odbija da napusti sjednicu po nalogu predsjednika), Bosne i Hercegovine (novčana sankcija predviđena je za teže prekršaje Kodeksa ponašanja), Češke, Grčke (25% plate oduzima se poslanicima u težim slučajevima nedoličnog ponašanja), Litvanije (oduzimanje zarade za dane suspenzije sa sjednica), Mađarske (iznos u iznosu do 1/3 zarade oduzima se u slučajevima upotrebe uvredljivog jezika kojim se vrijeđa ugled Parlamenta, pojedinca ili grupe, naročito nacionalne, etničke, rasne ili religijske grupe ili zbog narušavanja reda i povrede odredaba Poslovnika u vezi sa raspravom, glasanjem ili izlaganjem, dok se zarada u potpunosti oduzima u slučajevima upotrebe fizičkog nasilja, prijetnje ili poziva na direktno fizičko nasilje), Njemačke, Poljske (umanjenje plate za 50% i oduzimanje dnevnica za vrijeme trajanja suspenzije), Srbije (smanjenje zarade za 10% u slučaju opomene, 40% u slučaju oduzimanja riječi, te 50% u slučajevima udaljenja sa sjednice) i Španije (gornji dom).

Kada je u pitanju *ponašanje poslanika van plenarne sale*, u određenim parlamentima, poput donjeg doma Parlamenta Belgije, donjeg doma Parlamenta Njemačke i donjeg doma Parlamenta Poljske, postoji odredba kojom se navodi kako je predsjednik zadužen za održavanje reda u zgradi parlamenta i usvajanje internih akata kojim se regulišu

eventualni incidenti u prostorijama parlamenta. U Belgiji takođe postoji posebna odredba kojom se sankcioniše eventualni fizički napad poslanika na kolegu u zgradi Parlamenta, što predstavlja prekršaj koji se sankcioniše suspenzijom poslanika sa narednih deset sjednica.

Osim predsjednika parlamenta, određena ovlašćenja u pogledu sankcionisanja nedoličnog ponašanja poslanika imaju i određena parlamentarna radna tijela, poput Odbora za poslovnik u Danskoj, Odbora za mandatno-imunitetska pitanja (Češka), Odbora za budžetsko-administrativna i mandatno-imunitetska pitanja (Srbija), ili Odbora za status poslanika (Španija).

Detaljne informacije u vezi sa navedenim pitanjima predstavljene su u nastavku, u poglavljima podijeljenim po zemljama koje su predmet istraživanja. Komparativni pregled podataka sačinjen je na osnovu anketiranih evropskih parlamenata putem mreže Evropskog centra za parlamentarna istraživanja i dokumentaciju (ECPRD)⁷, kao i iz drugih relevantnih izvora informacija.

⁷ ECPRD (Evropski centar za parlamentarna istraživanja i dokumentaciju) je posebno tijelo podržano od strane Evropskog parlamenta i Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope, a riječ je o međunarodnoj mreži odjeljenja za istraživanje i dokumentaciju, koja povezuje službe zadužene za prikupljanje i širenje informacija. Cilj je da se olakšaju kontakti i razmjena informacija između parlamenta zemalja članica. Podaci navedeni u odgovorima na ECPRD upitnike ne predstavljaju zvanične stavove parlamenata.

2. PRAVILA I SANKCIJE: (NE)PRISUSTVO SJEDNICAMA SKUPŠTINE I NJENIH RADNIH TIJELA

Albanija

Zakon o statusu poslanika⁸ propisuje da neprisustvo poslanika sjednici parlamenta odnosno odbora ili neučešće u drugim parlamentarnim aktivnostima bez opravdanog razloga ima za ishod djelimično smanjenje zarade ili naknade.

Učešće poslanika u parlamentarnim aktivnostima podrazumijeva njegovo učešće na plenarnim sjednicama, sjednicama odbora, učešće u parlamentarnim aktivnostima u zemlji i inostranstvu uz prethodno informisanje sekretara Parlamenta, učešće na sastancima parlamentarnih grupa ili drugih radnih grupa formiranih od strane parlamenta ili odbora. Biro parlamenta uspostavlja bliže procedure i kriterijume u vezi sa učešćem poslanika u parlamentarnim aktivnostima. Članovi odbora su dužni da redovno učestvuju u sjednicama odbora. Ukoliko je član odbora neopravdano odsutan tri puta zaredom, odbor može odlučiti da predsjednik odbora tokom plenarne sjednice zahtijeva od parlamentarne grupe da obezbijedi zamjenu člana odbora. Tokom obavljanja svojih dužnosti, poslanici su obavezni da poštuju Etički kodeks.⁹

Austrija

Poslovnikom oba doma Parlamenta Austrije predviđeno je da poslanik gubi mandat ukoliko odlaže izvršavanje svoje poslaničke dužnosti na početku mandata i to duže od 30 dana ili odsustvuje sa sjednica parlamenta 30 dana bez opravdanog razloga, ukoliko se nakon javno upućene opomene predsjednika ne pojavi ili ne opravda svoje odsustvo u narednih 30 dana. Članovi odbora imaju obavezu da prisustvuju sjednicama odbora i učestvuju u radu odbora, međutim, ne postoje pravila koja se odnose na odsustvo sa sjednica odbora.

Do sada, nije zabilježen nijedan slučaj bojkota u donjem domu, ali jeste jedan u provincijskom parlamentu (*Carinthian State Parliament*), gdje je većina poslanika napustila salu prije glasanja. Nakon javne rasprave i određenog perioda sve strane su utišale ton i glasanje je sprovedeno.¹⁰

Belgija (donji dom)

U skladu sa internim aktom koji je donio Bord Parlamenta, postoji mogućnost smanjenja zarade na osnovu procenta učešća u glasanju na plenarnoj sjednici.¹¹

U skladu sa Poslovnikom donjeg doma Parlamenta Belgije¹², ukoliko ne postoji kvorum potreban za održavanje sjednice, lista poslanika koji su prisutni kao i lista onih koji nijesu

⁸ Law on Status of Deputy No. 8550, as of 18.11.1999.

⁹ ECPD Request br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

¹⁰ *ibid.*

¹¹ Annexes au Règlement de la Chambre des représentants, Indemnité Parlementaire, Lettre du président de la Chambre du 16 septembre 2010 (extrait)
https://www.lachambre.be/kvvcr/pdf_sections/publications/reglement/Indemnit%C3%A9%20parlementaire%20NTC.pdf (14.3.2017)

¹² Règlement de la Chambre des représentants, Art. 42
https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/reglement/reglementFR.pdf (14.3.2017)

sadržana je u fonografskom zapisu, pri čemu se naznačava odsustvo poslanika u slučaju bolesti. Međutim, kaznena mjera za odsustvo se, u skladu sa odlukom¹³ donjeg doma, zasniva na (ne)učešću u glasanju na plenarnoj sjednici, a ne listi (ne)prisustva.

Drugim riječima, sistem kazni za neučešće u glasanju prozivkom (*roll-call*) podrazumijeva smanjenje zarade, paušalnih naknada i naknada za putne troškove poslanika, pri čemu se prati (ne)učešće u glasanju za posljednjih 12 mjeseci. Prisustvo se registruje za svaki dan glasanja, a pod prisustvom se podrazumijeva učešće u najmanje polovini glasanja za sve zakonodavne prijedloge i druga pitanja.

Razlozi opravdanog odsustva mogu biti: učešće u radu međunarodnih parlamentarnih skupština, prisustvo na međunarodnim sastancima, nesreća, dugoročna bolest, porodiljsko odsustvo. Neslaganja u vezi sa prisustvom, predsjednik, u cilju rješavanja istih prosljeđuje Kolegijumu¹⁴. Poslanici koji nijesu u mogućnosti da prisustvuju dužni su uputiti obrazloženo obavještenje u pisanoj formi.

Tabela 1: Procenat smanjenja zarade u odnosu na procenat učešća u glasanju

Procenat učešća u glasanju	Procenat smanjenja zarada, paušalnih naknada i naknada za putne troškove
Najmanje 80%	0%
< 80%	10%
< 70%	30%
< 50%	60%

Smanjenja za neopravdano odsustvo ne utiču na iznos penzija poslanika.

Bosna i Hercegovina

Poslovnik Predstavničkog doma (donji dom)¹⁵, odnosno Poslovnik Doma naroda (gornjeg doma) Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine¹⁶, predviđaju osnovne odredbe u vezi sa obavezom poslanika da prisustvuju sjednicama parlamenta, kao i radnih tijela čiji su članovi. Poslanik koji nije u mogućnosti da prisustvuje sjednici dužan je da o tome, kao i o razlozima odsustva, obavijesti predsjednika odgovarajućeg doma Parlamentarne skupštine, odnosno radnog tijela čiji je član.

U skladu sa Kodeksom ponašanja poslanika i delegata u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine¹⁷, lakšom povredom Kodeksa smatraju se tri neopravdana izostanka sa

¹³Annexes au Règlement de la Chambre des représentants, Indemnité Parlementaire, Lettre du président de la Chambre du 16 septembre 2010 (extrait)
https://www.lachambre.be/kvvcr/pdf_sections/publications/reglement/Indemnit%C3%A9%20parlementaire%20NTC.pdf

¹⁴ Sastav i nadležnosti Kolegijuma vidjeti na:
<http://www.lachambre.be/kvvcr/showpage.cfm?section=/pri/menu-website&language=fr&story=conference.xml> (14.3.2017)

¹⁵ Poslovnik Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, član 7
<https://www.parlament.ba/data/dokumenti/pdf/Poslovnik%20PD%20bs.pdf>
 (14.3.2017)

¹⁶ Poslovnik Donjeg doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, član 4
<https://www.parlament.ba/data/dokumenti/pdf/Poslovnik%20doma%20naroda%20bs.pdf>
 (14.3.2017)

¹⁷ Kodeks ponašanja poslanika i delegata u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine, član 22

sjednica domova, komisija i radnih tijela u toku kalendarske godine. Kaznena mjera predviđena za lakše povrede Kodeksa je izricanje opomene.

Češka (donji dom)

U skladu sa Poslovnikom donjeg doma Parlamenta Češke, poslanik učestvuje u sjednicama doma, kao i sjednicama radnih tijela čiji je član. Na početku svake sjednice donjeg doma i njegovih tijela, predsjedavajući saopštava imena svih poslanika koji su zatražili da neprisustvuju sjednici. Ukoliko poslanik nije u mogućnosti da prisustvuje sjednici doma ili tijela, potrebno je da obavijesti predsjedavajućeg relevantnog tijela, tj. predsjednika doma ili predsjedavajućeg radnog tijela i to prije date sjednice, ukoliko je to moguće. Predsjednik doma ili predsjedavajući relevantnog radnog tijela vodi evidenciju o prisustvu poslanika na sjednicama doma odnosno sjednicama radnih tijela, kao i razloge odsustva poslanika.¹⁸

Danska

Ni Ustav, ni Poslovnik Parlamenta Danske ne obuhvata odredbe koje se odnose na dužnost poslanika da učestvuje u radu parlamenta. Poslanik nije dužan da najavi kada će odsustvovati sa sjednice Parlamenta. Ukoliko je poslaniku potrebno odsustvo na određeni vremenski period, može zatražiti da mu Parlament odobri odsustvo. Ukoliko mu je odobreno, Parlament može pozvati zamjenika da preuzme upražnjeno mjesto. Međutim, poslanik nije dužan da zahtijeva odsustvo, a ukoliko odluči da odsustvuje bez zahtjeva za odsustvom, parlament ne može pozvati zamjenika.

Poslanik kojem je odobreno odsustvo, u određenim slučajevima će sačuvati pravo na naknadu, ali i onaj poslanik koji je odsutan bez podnošenja zahtjeva za odsustvom će u svakom slučaju sačuvati pravo na naknadu.

Ukoliko jedan ili više poslanika ne učestvuje u radu parlamenta, parlament ih neće sankcionisati. Međutim, u takvim situacijama, politička partija poslanika može preduzeti mjere protiv njega, ali čak i u slučaju isključenja iz partije, poslanik će sačuvati svoj mandat u parlamentu. Birači, takođe, mogu na takvo ponašanje odgovoriti na način što neće izabrati datog poslanika na narednim izborima.¹⁹

Finska

U Finskoj je poslanik dužan da postupa u skladu sa principom pravednosti i istine prilikom obavljanja svoje dužnosti. Treba da se pridržava Ustava, dok ostale naredbe za njega nijesu obavezujuće.²⁰

U skladu sa Zakonom o zaradama poslanika, ukoliko poslanik uzastopno odsustvuje sa sjednica Parlamenta bez opravdanog razloga, Parlament može na prijedlog Vijeća predsjednika²¹ odlučiti da mu uskrati zaradu u potpunosti ili djelimično tokom određenog perioda.

Pored toga, Ustav predviđa da ukoliko poslanik uzastopno zanemaruje svoje poslaničke dužnosti, parlament može, nakon pribavljanja mišljenja Ustavnog odbora, da ga razriješi

¹⁸ ECPD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

¹⁹ ECPD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

²⁰ Član 29 Ustava.

²¹ Vijeće predsjednika Parlamenta Finske (*The Speaker's Council*) čine predsjednik Parlamenta, potpredsjednici i predsjednici radnih tijela.

dužnosti privremeno ili stalno odlukom koja treba da bude usvojena sa najmanje dvije trećine glasova.²²

Ukoliko je izabrani poslanik, presudom suda osuđen na kaznu zatvora za krivično djelo sa predumišljajem ili je dobio kaznu za krivično djelo koje se odnosi na izbore, parlament može da pokrene istragu u vezi sa tim da li takvom poslaniku treba da bude dozvoljeno da nastavi da obavlja svoju poslaničku funkciju. Ukoliko je u pitanju krivično djelo koje nije u skladu sa principom povjerenja i poštovanja koje treba da uživa poslanik, parlament može, nakon pribavljenog mišljenja Ustavnog odbora da odlukom donijetom dvotrećinskom većinom glasova, poslanika razriješi dužnosti.²³

Grčka

U Parlamentu Grčke pitanje prisustva sjednicama i sankcija u slučaju neopravdanog odsustva regulisano je Poslovníkom Parlamenta Grčke²⁴. Naime, obaveza poslanika je da prisustvuje sjednicama Parlamenta, kao i sjednicama Sekcije za rad u pauzama između zasijedanja (Sekcija)²⁵.

Za svaku sjednicu, potrebno je na listi koja sadrži imena poslanika staviti potpis koji potvrđuje prisustvo. Razlozi za odsustvo, kao i način odobravanja odsustva, utvrđeni su odlukom predsjednika Parlamenta kao i jednoglasnom podrškom Konferencije predsjednika²⁶.

Pisani zahtjev za odobrenje odsustva potreban je ukoliko poslanik odsustvuje sa više od pet sjednica mjesečno ili kada je poslanik odsutan zbog službenog putovanja u inostranstvo u danima kada se održavaju plenarne sjednice ili sjednice u okviru Sekcije. Najveći broj poslanika koji mogu biti odsutni ne smije preći 1/6 ukupnog broja poslanika.

Odsustvo poslanika sa više od pet sjednica plenuma, sjednica u okviru sekcije i sjednica odbora bez odobrenja smatra se neopravdanim i za rezultat ima odbijanje 1/30 mjesečne naknade za svako odsustvo sa sjednice. Poslanik može dostaviti predsjedniku Parlamenta obrazloženje razloga svog odsustva. Međutim, ukoliko to ne učini ili obrazloženje nije zadovoljavajuće, predsjednik izriče prethodno navedenu mjeru umanjenja naknade. Ova pravila ne odnose se na poslanike koji su članovi Vlade.²⁷

²² Član 28, stav 3 Ustava.

²³ Član 28, stav 4 Ustava.

²⁴ Poslovník Parlamenta Grčke <http://www.hellenicparliament.gr/en/Organosi-kai-Leitourgia/Tmima-Diakopis-Ergasion/> (9.3.2017) Prisustvo sjednicama i odobravanje odsustva regulisano je članom 75 Poslovníka.

²⁵ Sekcija za rad u pauzama između zasijedanja (*Recess Section*) – tokom pauze u radu Parlamenta, odnosno tokom perioda između dva zasijedanja, obično ljeti, dio zakonodavnog rada i parlamentarne kontrole obavlja Sekcija za rad u pauzama između zasijedanja. Svaka sekcija sastavljena je od jedne trećine ukupnog broja poslanika. Uobičajeno je da redovna sjednica počinje početkom oktobra i traje do maja ili juna naredne godine. Stoga, postoje tri sekcije za rad u pauzama između zasijedanja, jedna za svaki mjesec (jul, avgust i septembar), gdje svi poslanici učestvuju najmanje jednom. Čl. 29 i čl. 30 Poslovníka,

²⁶ Konferenciju predsjednika Parlamenta čine predsjednik i bivši predsjednici Parlamenta (ukoliko su opet izabrani za poslanike), potpredsjednici, predsjednici stalnih odbora, predsjednik Odbora za institucije i transparentnost, predsjednici parlamentarnih grupa i jedan nezavisni poslanik koji je predstavnik nezavisnih poslanika (ukoliko ih je najmanje pet). Član 13 Poslovníka

²⁷ ECPRD br. 3155 *Urgent: Regulation of MPs' conduct and behaviour in the plenary hall*, 6 July 2016

Island

Poslovnik Parlamenta Islanda²⁸ propisuje da su poslanici obavezni da prisustvuju svim sjednicama Parlamenta osim u slučaju neizbježnih situacija. Predsjednik se obavještava o odsustvu u što kraćem roku i procjenjuje opravdanost odsustva.

Ne postoje odredbe koje se odnose na sankcije poslanika za neprisustvo sjednicama.

Kosovo

Poslovnik Parlamenta Kosova²⁹ propisuje da poslanik gubi mandat ako u roku od šest mjeseci ne prisustvuje nijednoj sjednici Parlamenta. Ako poslanik ne pruži dovoljno dobar razlog predsjedniku Skupštine, predsjednik će tražiti preporuku Odbora za mandat, imunitet i poslovnik, nakon čega predsjednik predlaže Skupštini prestanak mandata poslaniku. Skupština odlučuje o tom pitanju na narednoj sjednici.

Hrvatska

U skladu sa Poslovnikom Hrvatskog sabora, poslanik ima pravo i obavezu da učestvuje na sjednicama Parlamenta i na njima raspravlja i glasa, te da učestvuje na sjednicama radnih tijela i na njima raspravlja, a u radnim tijelima čiji je član i glasa. Poslovnik ne predviđa mogućnost umanjavanja plate zbog neprisustvovanja sjednicama plenuma i radnih tijela.³⁰

Litvanija

Odredbe Poslovnika Parlamenta Litvanije uređuju pitanje prisustva plenarnoj sjednici i sjednicama odbora. Poslovnik predviđa da su poslanici dužni da prisustvuju sjednicama Parlamenta. Poslanik je također dužan da prisustvuje sastancima Borda Parlamenta, Konferencije predsjednika, sjednicama odbora, komisija i pododbora čiji je član³¹.

U skladu sa Poslovnikom Parlamenta Litvanije³², poslanicima se u slučaju odsustva bez važnog opravdanog razloga sa više od polovine sjednica, na kojima je glasanje o usvajanju pravnih akata unaprijed zakazano i održano u planiranom terminu, umanjuje mjesečna zarada za jednu trećinu ukupnog iznosa. Shodno zaključcima Odbora za etiku i procedure, zarada se umanjuje u skladu sa odlukom Borda Parlamenta. Iznos za koji je zarada poslanika umanjena odbija se od poslanikove zarade za naredni mjesec.

Poslovnik predviđa mogućnost podnošenja prigovora na odluku Borda Parlamenta 15 dana od dana donošenja odluke. Prigovor se podnosi predsjedniku Parlamenta, a Parlament usvaja rezoluciju u vezi sa prigovorom.

²⁸ Standing Orders of the Althingi, član 65, <http://www.althingi.is/english/about-the-parliament/standing-orders-of-the-althingi/> (14.3.2017)

²⁹ Poslovnik Skupštine Republike Kosova, član 75 st. 1(d), http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/Rr_K_RK_29_04_2010_3.pdf (14.3.2017)

³⁰ Poslovnik Hrvatskog sabora, <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=1850&sec=508> (14.3.2017)
Takođe, Poslovnikom je predviđeno da poslanik dolazak u Parlament potvrđuje poslaničkom legitimacijom, elektronskim putem. Dolaskom u Parlament smatra se i učestvovanje poslanika u radu radnih tijela, putovanje poslanika po odobrenju predsjednika Parlamenta, te obaveze prema klubu poslanika.

³¹ Član 10, (1) i (5) - *The Statute of the Seimas*, 17 February 1994 No I-399 Vilnius (As last amended on 22 December 2015 – No XII-2211)
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e495a6e2b60611e5be9bf78e07ed6470?jfwid=1clcwotcgl> (9.3.2017)

³² Član 15 (1) – Smanjenje zarade poslanika

Ukoliko se poslanik nalazi u pritvoru u skladu za procedurom utvrđenom zakonom, zarada i sredstva za naknadu troškova u vezi sa parlamentarnim aktivnostima ne isplaćuju se tokom cijelog perioda trajanja pritvora. U slučaju kada se sudski istražni postupak protiv poslanika ili krivični postupak tokom kojeg je poslanik optužen prekine zbog nepostojanja krivičnog djela ili nemogućnosti prukupljanja dovoljno informacija koji dokazuju krivicu za izvršenje krivičnog djela, ili zbog donošenja oslobađajuće sudske odluke, poslaniku mora najkasnije u roku od pet radnih dana biti isplaćen cijeli iznos zarade koju nije primao zbog boravka u pritvoru tokom mandata. Ukoliko je sudskom odlukom poslaniku određena kazna zatvora, utvrđen rok lišavanja slobode ili doživotni zatvor, zarada poslanika i sredstva za naknadu troškova u vezi sa parlamentarnim aktivnostima ne isplaćuju se tokom cijelog perioda služenja kazne. Nakon poništenja odluke, poslaniku mora najkasnije u roku od pet radnih dana biti isplaćen cijeli iznos zarade koju nije primao zbog boravka u pritvoru tokom mandata.

Mađarska

U Mađarskoj, Ustav i Zakon o parlamentu uređuju pitanje kraćeg i dužeg odsustva poslanika (bez obzira na razlog odsustva). U skladu sa Ustavom Mađarske³³, mandat poslanika može biti oduzet ukoliko poslanik odbija da učestvuje u radu Parlamenta godinu dana.

Kraće odsustvo (koje je u vezi sa prisustvom tokom glasanja), uređeno je Zakonom o parlamentu³⁴. Shodno tome, iznos naknade koja se isplaćuje poslaniku može biti smanjen proporcionalno ukoliko poslanik ne prisustvuje, bez odobrenja, jednoj četvrtini glasanja navedenih u predlogu dnevnog reda sjednice ili sjednica Parlamenta koje se održavaju u toku jednog mjeseca.

Ukoliko Parlament nema kvorum u trenutku glasanja koje je bilo ranije najavljeno u predlogu dnevnog reda i predsjednik ne može obezbijediti kvorum, Glavni odbor (*the House Committee*)³⁵ može smanjiti naknadu poslaniku koji je bio odsutan bez prethodne najave odsustva. Iznos smanjenja naknade ne može preći 1/3 naknade poslanika.

U slučaju kada na sjednici odbora koja je zakazana 24 časa ranije nema kvoruma i predsjednik odbora nije u mogućnosti da obezbijedi kvorum, Glavni odbor može smanjiti naknadu odsutnom poslaniku, bez obzira na to što je na to što je poslanik obavijestio predsjednika odbora o odsustvu prije početka sjednice. Iznos smanjenja naknade ne može preći 1/3 naknade poslanika.

Ukoliko član odbora bez odobrenja odsustvuje sa više od polovine sjednica odbora, a najmanje sa tri sjednice odbora tokom redovnog zasijedanja, ne uključujući vanredno zasijedanje, naknada mu se smanjuje proporcionalno i to u prvom mjesecu nakon zasijedanja. Bez obzira na to što je tom članu odbora obezbijeđen *ad hoc* zamjenik za cijelu sjednicu odbora ili za dio sjednice, taj poslanik se ne smatra prisutnim sjednici odbora.

³³ Hungarian Fundamental Law (Constitution), Article 4 (3)

³⁴ Act XXXVI of 2012 on the National Assembly of Hungary, Section 7

³⁵ Glavni odbor je tijelo Parlamenta koje je nadležno za pripremu odluka. Predsjedavajući je predsjednik Parlamenta, a članovi su potpredsjednici, lideri parlamentarnih grupa i starješina parlamenta (*Principal of the House*) Član 12 (1) Poslovnika

Osim toga, generalno je pravilo da poslanik može propustiti sjednicu u slučaju da parlamentarna grupa odobri njegovo odsustvo ili u slučaju kada je nezavisni poslanik, pa sam potvrdi svoje odsustvo. Međutim, takvi slučajevi ne smatraju se bojkotom i to odsustvo moguće je isključivo u kratkom periodu.³⁶

Makedonija

Zakon o poslanicima uređuje pitanje primanja zarade poslanika koji ne učestvuju u radu Parlamenta, odnosno bojkotuju Parlament.

U skladu sa Zakonom o poslanicima, poslanik koji ne učestvuje u aktivnostima Parlamenta (bojkotuje) nakon što parlamentarna grupa čiji je taj poslanik član javno objavi da parlamentarna grupa neće učestvovati u radu Parlamenta, odnosno da će bojkotovati, prima 1/3 ukupne mjesečne zarade. Isti iznos zarade prima i poslanik koji ne učestvuje u aktivnostima Parlamenta nakon što lično objavi (javno) da neće učestvovati u radu Parlamenta. Primjenu ovih odredaba utvrđuje predsjednik Parlamenta, a pojedinačne odluke donosi Komisija za izbor i imenovanja.

Zakon o poslanicima predviđa da je poslanik dužan da prisustvuje sjednicama Parlamenta i radnih tijela čiji je član, kao i da učestvuje u njihovom radu i odlučivanju. Poslanik koji je spriječen da prisustvuje plenarnoj sjednici ili sjednici radnog tijela Parlamenta dužan je da o tome blagovremeno obavijesti predsjednika Parlamenta ili predsjedavajućeg radnog tijela, kao i da navede razloge odsustva sa sjednice. Predsjednik Parlamenta ili predsjedavajući radnog tijela procjenjuje razloge za opravdanost odsustva sa sjednice. Ako poslanik neopravdano odsustvuje sa sjednica Parlamenta, odnosno sa sjednica radnih tijela čiji je član, smanjuju mu se plata i druga lična primanja, i ne obračunavaju mu se naknade troškova.

Poslovnik Parlamenta Makedonije detaljnije reguliše pitanje prisustva sjednicama Parlamenta. Prema Poslovniku, poslanik koji je spriječen da prisustvuje sjednicama dužan je da o tome obavijesti predsjednika Parlamenta do početka sjednice. U skladu sa Poslovnikom, za svako neopravdano odsustvo sa sjednice predsjednik Parlamenta opominje poslanika, i o tome obavještava Odbor za pitanja izbora i imenovanja, kao i koordinатора parlamentarne grupe. Poslaniku koji odsustvuje najmanje tri puta zaredom sa sjednice, a o tome ne obavijesti Parlament, odbija se 5% od plate za svaki dan odsustva, a odluku o tome donosi Odbor za pitanja izbora i imenovanja.

O prisustvu poslanika sjednicama Parlamenta vodi se evidencioni list, koji je otvoren tokom održavanja sjednice i na kraju radnog dana se predaje predsjedniku Parlamenta. Pravo na putne i dnevne troškove imaju samo poslanici koji su se upisali u evidencioni list. O prisustvu poslanika na sjednicama Parlamenta predsjednik izvještava Parlament svakih šest mjeseci. Generalni sekretar Parlamenta stara se o vođenju evidencionog lista.

U Parlamentu Makedonije zabilježeno je nekoliko slučajeva bojkota različitih partijskih grupa od sticanja nezavisnosti Makedonije 1991. godine. Većina slučajeva završila se pregovorima između političkih partija.³⁷

³⁶ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

³⁷ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

Njemačka (donji dom)

Zakon o poslanicima predviđa obavezu prisustva poslanika u zgradi Parlamenta u Berlinu u danima kada parlament zasijeda. Registar prisustva prikazuje se tokom svakog dana na ulazu u zgradu Parlamenta (zgrada Rajhstaga gdje se nalazi plenarna sala) i ulazu ostalih zgrada u kojima se nalaze kancelarije poslanika kada je u toku zasijedanje. Poslanici su u obavezi da potvrde svoje prisustvo upisivanjem u registar prisustva. Prisustvo poslanika može se dokazati i na druge načine, na primjer ukoliko poslanik obavlja ulogu sekretara tokom plenare sjednice i to je zabilježeno u zapisniku sa sjednice, ukoliko poslanik učestvuje u glasanju prozivkom ili ukoliko je na službenom putovanju koje je odobrio predsjednik Parlamenta.

Međutim, ukoliko prisustvo nije zabilježeno u skladu sa ovim pravilima, poslaniku se umanjuje paušalna naknada³⁸ za svaki dan zasijedanja i to:

- u slučaju izostanka iz neopravdanih razloga – 200 eura;
- u slučaju opravdanog izostanka – 100 eura;
- odsustvo u vrijeme zasijedanja, kada nema plenarne sjednice – 100 eura;
- odsustvo zbog bolesti ili privremene nesposobnosti, uz dostavljanje medicinskog uvjerenja – 20 eura;
- neopravdano odbijanje glasanja prozivkom – 100 eura.

U određenim pravno definisanim slučajevima, poslaniku se ne umanjuje paušalna naknada, i to u slučaju zaštite materinstva ili ukoliko poslanik ima dijete mlađe od 14 godina starosti koje živi u istom domaćinstvu, a za koje je ljekar utvrdio bolest ili o kojem poslanik mora da brine lično jer nema druge osobe u domaćinstvu koja bi preuzela tu obavezu. Od trenutka prikazivanja registra prisustva, obavljanje funkcije predsjednika ili sekretara, zahtjevi za riječ na plenarnoj sjednici, upotreba glasačke kartice, učešće u glasanju prozivkom, upisivanje u registar prisustva odbora ili drugog tijela Parlamenta, upisivanje u registar prisustva Vijeća starješina ili prethodno odobreni službeni put na dan sjednice unose se u registar i smatraju se prisustvom na sjednici.³⁹

Poljska (donji dom)

U donjem domu Parlamenta Poljske (Sejmu), poslanici koji su na neplaćenom odsustvu, bave se biznisom samostalno ili u partnerstvu s drugim osobama, ili nijesu suspendovali svoje pravo na penziju nemaju pravo na poslaničku platu. Poslovnik Sejma definiše principe na osnovu kojih se može umanjiti plata poslanicima koji kršeći odredbe

³⁸ Poslanik Bundestaga prima, osim plate, mjesečnu paušalnu naknadu (eng. *expense allowance*) koja služi za pokrivanje troškova obavljanja funkcije i to: 1) troškove uspostavljanja i održavanja kancelarije u izbornoj jedinici (van Bundestaga), uključujući troškove zakupa, komunalnih usluga, robe i kancelarijskog materijala, literature, komunikacionih sredstava, poštarine; 2) dodatne troškove koji nastaju u vezi sa sjedištem Parlamenta i putne troškove, izuzev troškova službenih putovanja u inostranstvo; 3) troškove puta u vezi sa obavljanjem funkcije unutar Savezne republike Njemačke; 4) dodatne troškove koji proizlaze iz vršenja poslaničkog mandata (reprezentativna funkcija, pozivi, rad u izbornoj jedinici i sl). Član 12, stav 2 Zakona o poslanicima.

³⁹ Član 14, stav 1 i 2 Zakona o poslanicima Bundestaga, *Member of the Bundestag Act*, Act on the Legal Status of Members of the German Bundestag of 18 February 1977 (Federal Law Gazette I, p. 297), in the version promulgated on 21 February 1996 (Federal Law Gazette I, p. 326), as amended by Article 1 of the Act of 11 July 2014 (Federal Law Gazette I, p. 906)

<https://www.bundestag.de/blob/189732/6e3095be7d1968201ca34bbca5c285d9/memlaw-data.pdf>
(7. 3. 2017)

Poslovnika onemogućavaju rad Parlamenta, ili bez obrazloženja ne prisustvuju sjednicama Parlamenta i radnih tijela.⁴⁰

Predsjednik Parlamenta nalaže umanjene plate i drugih primanja u slučaju odsustva sa sjednice i to:

- za 1/30 za svaki dan neopravdanog odsustva sa sjednice Sejma ili zbog odsustva sa najmanje 20% glasanja održanih tog dana;
- za 1/30 za svaki dan neopravdanog odsustva sa sjednice odbora, kada broj odsustava iznosi više od 20% sjednica odbora održanih u tom mjesecu.⁴¹

Poljska (gornji dom)

U poljskom Senatu, u nadležnosti je predsjednika Senata da odlučuje o umanjenju zarada u sljedećim slučajevima:

- za 1/30 za svaki dan neopravdanog odsustva senatora sa sjednice Senata ili zbog neopravdanog odsustva sa najmanje 20% glasanja, ukoliko je tog dana održano najmanje deset glasanja, ne računajući glasanja o proceduralnim pitanjima i tajna glasanja;
- za 1/30 za svaki dan neopravdanog odsustva senatora sa sjednice odbora;
- za 1/30 za svaki dan neopravdanog odsustva senatora sa zajedničkog zasijedanja oba doma Parlamenta ili zajedničkih radnih tijela.⁴²

Portugal

Poslovnik⁴³ i Zakon o poslanicima Parlamenta Portugala⁴⁴ sadrže opšte odredbe koje se tiču prisustva poslanika plenarnim sjednicama i sjednicama odbora. S tim u vezi, poslanik je dužan da prisustvuje plenarnoj sjednici i sjednicama odbora čiji je član, obavlja dužnost i vrši funkciju za koju je imenovan, na predlog parlamentarne grupe i učestvuje u glasanju.

Prema Poslovniku i Zakonu o poslanicima, svaki poslanik koji odsustvuje sa unaprijed zakazane sjednice ili glasanja, bez opravdanog razloga za takav postupak, gubi 1/20 mjesečne zarade u prva tri slučaja odsustva, odnosno 1/10 zarade u svim narednim slučajevima odsustva do broja odsustava koje dovode do gubitka poslaničkog mjesta.

Takođe, svaki poslanik koji bez opravdanja odsustvuje sa sjednice odbora gubi 1/30 mjesečne zarade, do najviše četiri odsustva po odboru, odnosno zasijedanju Parlamenta. Poslanik koji odsustvuje sa četiri sjednice odbora tokom zasijedanja, gubi svoje mjesto u datom odboru.

Do umanjenja zarade i gubitka mjesta dolazi osam dana nakon što je predsjednik Parlamenta zatražio od dotičnog poslanika da dostavi opravdanje za svoj postupak, u

⁴⁰ Članovi 23-25 Poslovnika.

⁴¹ ECPRD Request no 3125 *Remuneration of parliamentarians*, 10 May 2016

⁴² ECPRD Request no 3125 *Remuneration of parliamentarians*, 10 May 2016

⁴³ Rules of Procedure of the Assembly of the Republic no. 1/2007 of 20 August 2007, as amended by the Rules of Procedure of the Assembly of the Republic no. 1/2010 of 14 October 2010
http://www.en.parlamento.pt/Legislation/Rules_of_Procedure.pdf (14.3.2017)

⁴⁴ Statute governing Members of the Assembly of the Republic
<http://www.en.parlamento.pt/Legislation/StatuteofMembers.pdf> (15.3.2017)

slučajevima kada se opravdanje smatra neadekvatnim, ili ukoliko poslanik uopšte ne odgovori.⁴⁵

Zakon predviđa i mogućnost gubitka poslaničkog mjesta, između ostalog, i u slučajevima kada se poslanici registruju kao članovi partije čiji kandidat nijesu bili na izborima, ukoliko uopšte ne zauzmu svoje poslaničko mjesto, ili prekorače dozvoljeni broj izostanaka, izuzev u slučajevima koji se smatraju opravdanim: bolest, sklapanje braka, roditeljsko odsustvo, gubitak člana porodice, viša sila, parlamentarne misije ili drugi poslovi, politički rad ili rad za potrebe partije kojoj poslanik pripada, kao i učešće u parlamentarnim aktivnostima, u skladu sa Poslovníkom. U izuzetnim slučajevima, saobraćajne poteškoće takođe se smatraju opravdanim razlogom za izostanak.⁴⁶

Izuzev u slučajevima predviđenim Zakonom o poslanicima, Poslovníkom⁴⁷ je predviđeno da poslanik gubi mandat ukoliko ne zauzme svoje poslaničko mjesto do četvrte sjednice tog saziva ili odsustvuje sa četiri plenarne sjednice tokom bilo kojeg zasijedanja, bez opravdanih razloga.⁴⁸

Zakon o poslanicima predviđa da poslanici nemaju građanskopravnu niti krivičnu odgovornost, niti podliježu disciplinskim mjerama u vezi sa glasanjem ili mišljenjem koje izražavaju tokom vršenja funkcije.

Rumunija (donji dom)

Poslovník donjeg doma Parlamenta Rumunije⁴⁹ sadrži odredbe kojima se reguliše odsustvo poslanika⁵⁰. Poslovníkom se navodi kako nijedan poslanik ne može odsustvovati sa plenarnih sjednica ili sjednica odbora čiji je član, bez prethodno pribavljenog odobrenja za odsustvo. Na osnovu odobrenja plenuma ili Stalnog biroa⁵¹, poslanici mogu učestvovati u drugim parlamentarnim aktivnostima, i u tom slučaju se neće smatrati odsutnima. Ova odredba takođe se odnose na poslanike koji su članovi Vlade, ukoliko je njihovo odsustvo prouzrokovano vršenjem dužnosti iz djelokruga funkcije koju obavljaju.

Poslaniku može biti odobreno plaćeno odsustvo iz ličnih razloga, u trajanju od najviše osam dana tokom jednog zasijedanja, uz odobrenje Stalnog biroa. U slučajevima kada trajanje odsustva iznosi preko osam dana, poslanik može od Stalnog biroa zahtijevati neplaćeno odsustvo. Prisustvo poslanika koji su članovi Vlade plenarnim sjednicama donjeg doma Parlamenta obavezno je tokom otvaranja ili zatvaranja zasijedanja, tokom rasprava i usvajanja predloga zakona i zakonodavnih predloga iz njihove oblasti, tokom poslaničkih pitanja, rasprava o interpelacijama u vezi s politikom ministarstva koje predstavljaju, kao i predstavljanja izvještaja i političkih izjava predsjednika Vlade.⁵²

⁴⁵ Član 23 Zakona o poslanicima.

⁴⁶ Član 8 Zakona o poslanicima.

⁴⁷ Član 3 Poslovníka.

⁴⁸ U praksi se nikada nije dogodilo da poslanik izgubi mandat (ECPRD Request 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*)

⁴⁹ Regulations of the Chamber of Deputies <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=241> (9.3.2017)

⁵⁰ Član 212 Poslovníka.

⁵¹ eng. *Standing Bureau*, predstavlja kolektivno tijelo u donjem domu Parlamenta Rumunije, koje čine predsjednik, četiri potpredsjednika, četiri sekretara i četiri kvestora.

⁵² ECPRD br. 3125 *Remuneration of parliamentarians*, 10 May 2016

Slovačka

Prisustvo poslanika plenarnim sjednicama i sjednicama radnih tijela regulisano je Poslovnikom⁵³. Poslovnik sadrži uopšteno definisanu obavezu prisustva poslanika svim sjednicama, kao i drugim aktivnostima u sklopu vršenja službene dužnosti, te se o prisustvu sjednicama vodi evidencija. Poslanici su odsustvo sa sjednica dužni da unaprijed opravdaju predsjedniku Parlamenta ili predsjedniku radnog tijela u pisanoj formi. U slučaju nemogućnosti dostavljanja opravdanja prije održavanja sjednice, poslanik opravdanje dostavlja na drugi adekvatan način. Predsjednik na osnovu toga donosi i objavljuje odluku o opravdanosti, odnosno neopravdanosti odsustva. U slučaju da predsjednik odbije da opravda odsustvo poslaniku, dotični poslanik može, u roku od pet dana od dana prijema obavještenja o toj odluci, podnijeti pisani prigovor, na osnovu koga predsjednik mora ponovo odlučivati o tom pitanju, uzimajući u obzir mišljenje Odbora za mandatno-imunitetska pitanja i zamjenika predsjednika. Tako donesena odluka je konačna, te se u slučaju istovjetne odluke predsjednika Parlamenta odsustvo koje je predmet odluke smatra neopravdanim.⁵⁴

Zarade poslanika u Parlamentu Slovačke regulisane su Zakonom br. 120/1993 o platama izabranih predstavnika javne vlasti. U skladu s ovim zakonom, ukoliko poslanik u toku mjeseca odsustvuje najmanje dva radna dana sa plenarnog zasijedanja ili sjednica odbora čiji je član, bez dostavljenog obrazloženja u pisanoj formi, kažnjava se oduzimanjem polovine osnovne plate, polovine dodatne zarade na osnovu funkcije, kao i polovine paušalne naknade.

Ukoliko poslanik u toku mjeseca odsustvuje najmanje četiri radna dana sa plenarne ili sjednica odbora čiji je član, bez dostavljenog obrazloženja u pisanoj formi, kažnjava se oduzimanjem cjelokupne osnovne plate, dodatne zarade na osnovu funkcije, kao i paušalne naknade.⁵⁵

Slovenija (donji dom)

Prisustvo sjednicama u Državnom zboru Slovenije regulisano je Zakonom o poslanicima, Poslovnikom Državnog zbora, dok akt Državnog zbora, tj. Procedurom za utvrđivanje odgovornosti poslanika zbog neopravdanog odsustva sa sjednice Skupštine, odnosno njenog radnog tijela detaljnije opisuje proceduru.

Poslanik je obavezan da prisustvuje sjednicama Skupštine i njenih radnih tijela čiji je član, kao i da učestvuje u radu i odlučivanju u Skupštini i njenih radnih tijela. Poslanik koji nije u mogućnosti da prisustvuje sjednicama Skupštine i njenih radnih tijela čiji je član, blagovremeno će obavijestiti predsjednika Skupštine ili predsjednika radnog tijela uz navođenje razloga zbog spriječenosti prisustva.⁵⁶

Poslovnik⁵⁷, takođe, propisuje da poslanik koji je spriječen da prisustvuje sjednici Skupštine, odnosno radnog tijela čiji je član, dužan je da o razlozima spriječenosti obavijesti predsjednika skupštine, odnosno predsjednika radnog tijela, najkasnije dan

⁵³ Član 63 Poslovnika.

⁵⁴ ECPRD br. 3343, *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

⁵⁵ ECPRD br. 3125, *Remuneration of parliamentarians*, 10 May 2016

⁵⁶ Član 14 Zakona o poslanicima

⁵⁷ Poslovnik Državnega zbora,

<http://www.dzrs.si/wps/portal/Home/ODrzavnemZboru/PoslovnikDrzavnegaZbora> (7.3.2017)

prije početka zakazane ili nastavka prekinute sjednice, osim ako nije u mogućnosti da to uradi iz razloga na koje nije mogao uticati.

Opravdanim odsustvom poslanika, prema Poslovniku, smatra se:

- opravdano odsustvo sa posla kao što je definisano propisima o radnim odnosima i zdravstvenom osiguranju,
- odsustvo u vezi sa radnim zadacima odobrenim od strane predsjednika Skupštine,
- vanredno odsustvo odobreno u skladu sa zakonom i aktom Komisije za mandatno-imunitetska pitanja,
- odsustvo poslanika sa sjednice radnog tijela zbog istovremenog učešća u radu drugog radnog tijela čiji je član,
- odsustvo poslanika sa sjednice radnog tijela čiji je član ako, nakon odobrenja izdatog od strane šefa poslaničkog kluba, poslanika na sjednici mijenja drugi poslanik iz istog poslaničkog kluba,
- odsustvo zbog aktivnosti poslanika u izbornoj jedinici tokom dana određenih za aktivnosti u izbornim jedinicama od strane programa rada Državnog zbora,
- odsustvo zbog najavljenog i obrazloženog odsustva svih članova poslaničkog kluba čiji je poslanik član a tiče se odsustva s rasprave o određenoj tački dnevnog reda,
- odsustvo u vezi sa radnim zadacima koje je odobrio šef poslaničkog kluba.

Odsustvo zbog okolnosti na koje nije mogao uticati se takođe smatra opravdanim odsustvom poslanika.

Šef poslaničkog kluba može odobriti odsustvo u vezi sa radnim zadacima samo ukoliko garantuje (osigura) da neće više od jedne trećine poslanika tog poslaničkog kluba biti opravdano odsutno sa sjednice Parlamenta, odnosno njegovog radnog tijela iz gore navedenih razloga koji se smatraju opravdanim odsustvom. Šef poslaničkog kluba obavještava predsjednika Parlamenta ili predsjednika radnog tijela i Komisiju za mandatno-imunitetska pitanja o odsustvu koji se odnosi na prethodno pomenute radne zadatke najkasnije dan prije početka zakazane ili nastavka prekinute sjednice Parlamenta, odnosno njegovog radnog tijela.

Nakon sjednice Parlamenta, odnosno njegovog radnog tijela, generalni sekretar, odnosno sekretar radnog tijela obavještava Komisiju za mandatno-imunitetna pitanja u pisanoj formi o odsustvu poslanika sa sjednice Parlamenta odnosno radnog tijela.

Za dane neopravdanog odsustva sa sjednice Parlamenta ili radnog tijela poslanik nema pravo na zaradu, odnosno naknadu za troškove ishrane tokom rada, kao ni na naknadu troškova radi dolaska i odlaska s posla.

Na osnovu obavještenja o odsustvu poslanika sa sjednice, predsjednik Komisije za mandatno-imunitetska pitanja obavještava poslanika koji je neopravdano bio odsutan o rezultirajućem smanjenju plate i drugih ličnih primanja. S tim u vezi, poslanik ima pravo prigovora, koji se upućuje Komisiji u roku od osam dana od dana prijema obavještenja. Prigovor odlaže izvršenje mjere. Komisija odlučuje o prigovoru rješenjem koje uvažava prigovor i ukida mjeru, ili odbacuje prigovor i potvrđuje mjeru izvršenja da se smanji plate i druga lična primanja. Poslanik koji je podnio prigovor obavještava se o odluci koju donosi komisija pisanim putem.

Ukoliko poslanik neopravdano odsustvuje sa sjednice umanjuje se plata kao i ostala lična primanja.⁵⁸ U slučaju odsustva s posla zbog bolesti, poslanici primaju naknadu u iznosu od 80% od plate isplaćene u prethodnom mjesecu.⁵⁹ Za vrijeme opravdanog odsustva, poslanici nemaju pravo na naknadu putnih troškova, kao i na naknadu za troškove ishrane.⁶⁰

Komisija za mandatno-imunitetska pitanja određuje bliže procedure za utvrđivanje odgovornosti poslanika u vezi sa neopravdanim izostankom sa sjednice Parlamenta odnosno njegovog radnog tijela.

Slovenija (gornji dom)

Zarade poslanika u gornjem domu Parlamenta Republike Slovenije (Državni svet) uređene su Zakonom o javnim funkcionerima. U skladu s ovim zakonom, zarade poslanika ovog doma obračunavaju se na osnovu njihovog prisustva plenarnim sjednicama kao i sjednicama radnih tijela, ali ne mogu biti veće od maksimalnog iznosa od 1.655,11 eura. Samim tim, iako ne postoje eksplicitne kaznene mjere kojima se novčano kažnjava odsustvovanje sa sjednica, ovakvim sistemom obračunavanja iznos zarade u direktnoj je vezi sa prisustvom na sjednicama.⁶¹

Španija (donji dom)

Ustavom Španije navodi se kako poslanici, kao i senatori (poslanici gornjeg doma), imaju pravo na platu čiji iznos određuju oba doma Parlamenta pojedinačno.⁶²

Poslovnik donjeg doma Parlamenta Španije propisuje da poslanici imaju pravo na finansijsku naknadu potrebnu za efikasno obavljanje poslova, kao i na beneficije, izuzetke i kompenzacije troškova neophodnih za vršenje dužnosti. Poslovníkom nijesu predviđena umanjena zarada poslanika u slučajevima odsustva sa sjednica.⁶³

Srbija

Zakon o primanjima narodnih poslanika u Narodnoj skupštini Srbije predviđa umanjenje ili oduzimanje poslaničke nagrade⁶⁴ u slučajevima neprisustvovanja sjednicama plenuma i skupštinskih radnih tijela. Naime, nagrada poslaniku umanjuje se kada, u toku mjeseca neopravdano izostane sa jedne četvrtine sjednica Skupštine ili odbora - za 25%, odnosno

⁵⁸ Član 15 Zakona o poslanicima

⁵⁹ Član 25 Zakona o poslanicima

⁶⁰ ECPRD br. 3125 *Remuneration of parliamentarians*, 10 May 2016

⁶¹ *ibid.*

⁶² Član 71 Ustava

⁶³ ECPRD br. 3125, *Remuneration of parliamentarians*, 10 May 2016

⁶⁴ U skladu sa Zakonom o primanjima poslanika u Narodnoj skupštini Srbije narodni poslanici imaju pravo na: nagradu za rad u Skupštini, troškove za vršenje poslaničke dužnosti (poslanički dodatak), besplatan prevoz, dnevnice i naknadu troškova prenoćišta, i druge naknade i ostala primanja predviđena ovim zakonom. Poslanik, za koga, na predlog Odbora za administrativna i mandarno-imunitetna pitanja, Skupština odluči da bude na stalnom radu u Skupštini i zbog toga prestane da ostvaruje lični dohodak u preduzeću, ustanovi ili drugoj organizaciji ili od samostalne djelatnosti, ima *pravo na nagradu* u stalnom mjesečnom iznosu. Poslanik ostvaruje *pravo na nagradu* u Skupštini do isteka mandata, ukoliko ne zatraži da mu u toku trajanja mandata to pravo prestane. Poslanik koji nije na stalnom radu u Narodnoj skupštini ima pravo na nagradu u visini razlike između iznosa plate narodnog poslanika koji je na stalnom radu u Narodnoj skupštini i zarade koju ostvaruje u radnom odnosu ili penzije. Poslanik koji ostvaruje zaradu od samostalne djelatnosti i zemljoradnik ima pravo na nagradu u iznosu koji odredi Odbor za administrativna i mandatno-imunitetna pitanja, a najviše do iznosa plate poslanika koji je na stalnom radu u skupštini.

sa polovine sjednica - za 50%. Poslanik koji neopravdano izostane sa više od polovine sjednica u toku mjeseca nema pravo na nagradu.

Elektronsko evidentiranje prisustva poslanika sjednicama Narodne skupštine na osnovu aktivirane identifikacione kartice u poslaničkoj jedinici u funkciji je od 31. avgusta 2009. godine. Elektronska evidencija aktivnosti narodnih poslanika na sjednicama parlamenta zaokružena je marta 2010. godine, kada je aktivirano i memorisanje trajanja diskusija narodnih poslanika, predsjednika Vlade i ministara u Vladi na skupštinskim sjednicama.⁶⁵

Švajcarska

U Parlamentu Švajcarske, poslanička plata je fiksna i obračunava se na godišnjem nivou. Ukoliko poslanik nije u mogućnosti da učestvuje u radu Parlamenta ili njegovih radnih tijela u periodu od tri mjeseca ili više, poslanikova plata se umanjuje u skladu s tim.

Dnevna naknada pripada poslaniku za svaki radni dan koji poslanik provede na sjednicama odbora, plenuma ili sastancima delegacija, poslaničkog kluba ili borda. Dnevna naknada isplaćuje se i za svaki radni dan koji poslanik provede vršeći određene poslove za potrebe predsjednika Parlamenta ili radnih tijela. Poslanik ima pravo samo na jednu takvu naknadu dnevno, čak i ako je u toku istog dana učestvovao na više sjednica odnosno sastanaka. Ukoliko poslanik nije u mogućnosti da prisustvuje sjednicama odnosno sastancima usljed bolesti, roditeljskog odsustva ili nesrećnog slučaja, ima pravo na adekvatnu kompenzaciju za gubitak dnevne naknade.⁶⁶

Švedska

Odredbe Zakona o Parlamentu Švedske ne predviđaju formalnu obavezu poslanika da učestvuju u radu Parlamenta. Umjesto toga, poslanici sami odlučuju da li će očuvati povjerenje svojih birača kojima su odgovorni. Obično, poslanici koji ne učestvuju direktno u radu Parlamenta, sprovode druge aktivnosti u izbornoj jedinici, misijama u inostranstvu ili obavljaju druge zadatke. Suština je u tome da poslanici sami odlučuju o ovim prioritetima. Poslanik može zahtijevati i dobiti odsustvo pri čemu će biti zamijenjen tokom trajanja odsustva. U moderno doba nije zabilježen događaj poput bojkota, odnosno odluka partije da ne učestvuje u radu Parlamenta. Poslanici koji ne učestvuju u radu Parlamenta i dalje se smatraju poslanicima i uživaju puna prava koja proizlaze iz date funkcije.

Turska

U Turskoj, prema Poslovniku, poslanici su dužni da prisustvuju sjednicama Parlamenta i njenih radnih tijela. Svaki poslanik koji često neprisustvuje plenarnoj sjednici ili sjednici odbora bez opravdanog razloga podliježe određenim sankcijama (gubitak mandata i finansijske sankcije) koje su predviđene Ustavom i Poslovnikom.

Poslanik koji nije prisutan na pet sjednica, bez opravdanog razloga ili odobrenja odsustva, tokom jednog mjeseca gubi mandat ukoliko to odobri Parlament većinom ukupnog broja poslanika nakon što situaciju sagleda Biro Parlamenta.⁶⁷

⁶⁵ ECPRD Request no. 3125, *Remuneration of parliamentarians*, 10 May 2016

⁶⁶ *ibid.*

⁶⁷ Član 84 Poslovnika.

Poslanici su dužni da redovno prisustvuju sjednicama odbora. Registar prisustva vode odbori koji registar predstavljaju Kabinetu predsjednika (*Office of the Speaker*) i rukovodstvu klubova političkih partija.

Poslanički klub može odlučiti da oduzme članstvo u odboru svakom poslaniku koji ne prisustvuje sjednici odbora, bez opravdanog razloga ili odobrenja odsustva, tri puta uzastopno ili 1/3 sjednica odbora tokom godine. Upraznjenju poziciju, klub popunjava što je prije moguće.⁶⁸

Druga sankcija koja se izriče poslanicima koji su često odsutni predstavlja smanjenje putnih troškova. Svakom poslaniku koji je odsutan, bez opravdanog razloga ili odobrenja odsustva, više od 45 sjednica tokom godine, mogu se smanjiti putni troškovi za tri mjeseca.

U nekim slučajevima, poslanici ili određeni klub poslanika privremeno napuštaju plenum ili sastanak odbora kako bi pokazali neslaganje sa određenom temom ili kako ne bi učestvovali u glasanju. U tim slučajevima, odsustvo sa sjednica Parlamenta ili sjednica odbora automatski ne rezultira gubitkom prava ili benefita koje poslanik uživa. Međutim, Parlament može izreći sankcije kao što su gubitak mandata ili smanjenje putnih troškova ukoliko neprisustvo prelazi granice utvrđene Poslovníkom.⁶⁹

⁶⁸ Član 28 Poslovníka.

⁶⁹ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

3. PRAVILA I SANKCIJE: PONAŠANJE POSLANIKA

Albanija

Prema Poslovniku, poslanika koji koristi neprikladne riječi, svojim ponašanjem narušava odvijanje rasprave ili redovno sprovođenje procedura plenarne sjednice, predsjednik sjednice može da opomene. Poslanik koji je opomenut ima pravo da obrazloži svoje postupanje na kraju plenarne sjednice toga dana. Ukoliko poslanik ponavlja dati postupak nakon što je dva puta opomenut od strane predsjedavajućeg sjednici, ili kada uvrijedi drugog poslanika ili ministra ili personalitet predsjedavajućeg plenarnoj sjednici, odmah se isključuje sa sjednice u skladu sa naredbom predsjedavajućeg. Ukoliko poslanik odbije da postupi u skladu sa naredbom predsjedavajućeg i napusti salu, predsjedavajući sjednici prekida sjednicu i daje neophodne instrukcije bezbjednosnoj službi Parlamenta u cilju sprovođenja naredbe. U tom slučaju, uzima se i polovina mjesečne naknade poslanika.⁷⁰

Predsjednik Parlamenta, može predložiti Birou da odluči da poslanik ne učestvuje na plenarnoj sjednici i sjednici odbora na period od dva do 15 dana, ukoliko je isti pozivao na nasilje, izazivao nered ili uvrijedio ili prijetio drugom poslaniku ili ministru, ili koristio uvredljive riječi prema državnim institucijama ili predsjedniku Republike. U tom slučaju, predsjednik naređuje neobjavljivanje uvredljivih ili neparlamentarnih riječi koje je poslanik upotrijebio i poslaniku se ne isplaćuje jedna mjesečna naknada. Odluka Biroa se saopštava Parlamentu na narednoj plenarnoj sjednici i nije predmet rasprave.⁷¹

Ukoliko poslanik pokuša da uđe u plenarnu salu, uz upotrebu sile, prije isteka kaznenog perioda, ovaj period se udvostručuje i poslanik gubi dvije mjesečne naknade. Predsjednik Parlamenta predlaže Birou da preduzme predviđene mjere, za ozbiljne slučajeve koji se mogu dogoditi i van plenarne sale, ali u prostoru Parlamenta.⁷²

Austrija – donji dom

Predsjednik donjeg doma Parlamenta Austrije štiti ugled i dostojanstvo doma, stara se o sprovođenju tekućih aktivnosti i obezbjeđuje da se rasprave odvijaju bez nepotrebnog odlaganja. Stara se o primjeni Poslovnika, obezbjeđuje njegovo poštovanje i održava red na plenarnoj sjednici. Predsjednik otvara i zatvara sjednice i predsjedava istim, stara se o proceduri, daje riječ govornicima, stavlja pitanja na glasanje i objavljuje rezultate glasanja. U svakom trenutku, a posebno u slučaju smetnji ili miješanja, može da prekine sjednicu na određeno ili neodređeno vrijeme. Predsjednik ukazuje na to da osobe koje narušavaju mir, ili u ekstremnim slučajevima, svi prisutni u galerijama, budu udaljeni iz galerija.⁷³

Osim toga, postoje i određena pravila definisana Poslovníkom koja se odnose na obezbjeđenje discipline tokom trajanja plenarne sjednice: „poziv na neodstupanje od teme rasprave”⁷⁴ i „poziv na poštovanje reda”⁷⁵, „zahtjev za poziv na neodstupanje od teme rasprave ili za poziv na poštovanje reda; poziv na poštovanje reda *ex post facto*”⁷⁶ i

⁷⁰ Član 64 Poslovnika.

⁷¹ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

⁷² Član 65 Poslovnika.

⁷³ Član 13 Poslovnika.

⁷⁴ Član 101 Poslovnika.

⁷⁵ Član 102 Poslovnika.

⁷⁶ Član 103 Poslovnika.

„pravo predsjednika da prekine govornika”⁷⁷.

Pravilo „poziv na neodstupanje od teme rasprave” podrazumijeva da ukoliko govornik odstupa od teme rasprave, predsjednik ima pravo da traži od govornika da ne postupa na taj način. Nakon treće opomene, predsjednik može poslaniku uzeti pravo na riječ.

„Poziv na poštovanje reda” se odnosi na to da ukoliko osoba koja ima pravo da učestvuje u raspravama donjeg doma krši pravila postupanja ili narušava dostojanstvo doma, upotrebljava uvredljiv jezik, ne poštuje naredbe predsjednika ili ne poštuje pravila o tajnosti informacija, predsjednik ima pravo da je opomene da poštuje red. Predsjednik, u takvim slučajevima ima pravo da prekine govornika ili da mu oduzme pravo na riječ. Ukoliko poslanik bude opomenut više puta za kratko vrijeme, predsjednik može poslaniku uzeti riječ do kraja sjednice.

Pored toga, lica koja imaju pravo da učestvuju u raspravama doma mogu zatražiti od predsjednika da od poslanika zahtijeva da ne odstupa od teme rasprave ili da ga pozove da poštuje red. Ukoliko osoba koja ima pravo da učestvuje u procedurama doma ne poštuje red, predsjednik ima pravo da je opomene na kraju sjednice ili na početku sljedeće sjednice (*ex post facto*) i svaka osoba koja učestvuje u raspravama može tražiti od predsjednika da postupi na taj način.

Pravilo „pravo predsjednika da prekine govornika” se odnosi na to da ukoliko predsjednik prekine govornika, on treba odmah da prestane da govori, pri čemu predsjednik uzima njegovo pravo na riječ.⁷⁸

Pored toga, Poslovnik donjeg doma Parlamenta (član 14) propisuje da predsjednik ima ovlaštenja koja se odnose na održavanje reda u zgradama Parlamenta i određuje unutrašnja pravila nakon što budu razmotrena od strane Konferencije predsjednika.

*Pravilima o unutrašnjem redu u zgradama Parlamenta*⁷⁹, predviđeno je da se u zgradama parlamenta odžava mir i javni red, a dostojanstvo parlamentarnih radnih tijela sačuvano. Naročito, svaku aktivnost kojom se narušava red u zgradama parlamenta je potrebno izbjeći. Pored toga, Pravilima je definisano da svaka osoba mora poštovati naredbe od strane lica zaduženih za očuvanje bezbjednosti i reda u parlamentu. Lica koja krše odredbe ovih Pravila ili odredbe usvojene na osnovu njih, biće udaljena iz prostorija parlamenta ukoliko je to neophodno. U slučaju ozbiljnih prekršaja, predsjednik ima pravo da zatraži da takvo lice udalji iz zgrada parlamenta i/ili da ga prijavi policiji. Takođe, posebna odredba Pravila se odnosi na zabranu upotrebe mobilnih telefona tokom sjednica u plenarnoj sali oba doma, kao i na sjednicama radnih tijela parlamenta.⁸⁰

U slučaju fizičkog napada tokom sjednice, predsjednik može zatražiti pomoć policije. U slučaju da je poslanik „uhvaćen na djelu”, pravila o imunitetu se ne primjenjuju.

⁷⁷ Član 104 Poslovnika.

⁷⁸ Slična pravila definisana su i Poslovnikom gornjeg doma Parlamenta Austrije (članovi 68-71). Rules of Procedure of the Federal Council, https://www.parlament.gv.at/ZUSD/RECHT/GO-BR_DEUTSCH-ENGLISCH.pdf (13.3.2017)

⁷⁹ Rules and Regulations for the Parliament Buildings (2006), https://www.parlament.gv.at/ZUSD/RECHT/HO2006_ENG_GESAMT.pdf (13.3.2017)

⁸⁰ ECPRD br.. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

Belgija (donji dom)

Poslovníkom donjeg doma Parlamenta Belgije zabranjene su zlonamjerne optužbe, lični napadi, prepirke između poslanika, kao i nedolično ponašanje.⁸¹ Posebne odredbe Poslovnika⁸² regulišu pitanje parlamentarne discipline.

U skladu sa Poslovníkom, svako lice koje narušava red predsjednik ima pravo da opomene da poštuje isti. Ukoliko isti poslanik bude opet opomenut tokom sjednice, njegovo pravo na riječ biće istog trenutka oduzeto i neće mu biti dozvoljeno da uzme riječ do kraja sjednice. Svaki opomenuti poslanik nema mogućnost da obrazloži svoje ponašanje do kraja sjednice, osim ukoliko predsjednik ne odluči drugačije. Predsjednik odlučuje o tome da li će se opomena primijeniti ili će je povući. Obrazloženje razloga iz kojih nije poštovan red ne može trajati duže od deset minuta a obrazloženje može saopštiti sam poslanik ili poslanik kojeg on odredi. Nijedna druga vrsta intervencije nije prihvatljiva. Svaki poslanik kojem je oduzeta riječ, može povratiti pravo na riječ ukoliko, u pisanoj formi, izrazi žaljenje zbog nepoštovanja autoriteta predsjednika i uzrokovanja uznemirenosti.

Svakog poslanika koji narušava red, na predlog predsjednika, Parlament može privremeno udaljiti iz zgrade Parlamenta ili cenzurisati njegove izjave u zapisnicima. Isključivanje podrazumijeva zabranu učestvovanja poslanika u radu parlamenta i pojavljivanja u zgradama Parlamenta. Takva odluka je na snazi do kraja sjednice na kojoj je donijeta. Samo poslanik protiv kojeg je jedna ili više mjera predložena ima pravo na obrazloženje i to u periodu od najviše 10 minuta. Parlament odlučuje glasanjem.

Ukoliko ovaj poslanik ne postupi u skladu sa naredbom predsjednika i napusti plenum, sjednica će biti suspendovana ili obustavljena. U ovom slučaju, dati poslanik će biti isključen sa narednih osam sjednica. Svaki poslanik protiv kojeg je izdata mjera privremenog isključenja, ima pravo da, dan nakon izricanja ove mjere, u pisanoj formi izrazi žaljenje zbog ignorisanja odluke Parlamenta čime se ova mjera povlači. Predsjednik treba da navedeno obrazloženje pročita pred Parlamentom.

Odredbe Poslovnika koje se odnose na proceduralna pitanja ne primjenjuju se na poslanika koji, tokom iste sjednice, tri puta dobije privremeno isključenje. U ovom slučaju, trajanje isključenja će biti prošireno na petnaest sjednica. Ukoliko se tokom perioda isključenja, odvija glasanje u okviru kojeg glas isključenog poslanika može biti odlučujući, glasanje se ponavlja nakon prestanka perioda isključenja, osim ukoliko Parlament ne odluči da je poželjno dozvoliti datom poslaniku da glasa tokom navedenog perioda.

Ukoliko atmosfera u plenumu postane bučna, predsjednik objavljuje da će suspendovati sjednicu. Ukoliko se buka nastavi, suspendovaće sjednicu na period od jedan sat. Nakon isteka sata, sjednica će se automatski nastaviti.

Svaki poslanik koji nasilno djeluje prema jednom od njegovih kolega u prostorijama Parlamenta biće isključen sa 10 narednih sjednica. Isključenje zvanično izriče predsjednik na plenarnoj sjednici.

Predsjednik ima pravo da iz fonografskih zapisa (*Verbatim Report*) i zapisnika (*Summary Report*) sa sjednice izbriše riječi koje nijesu u skladu sa principom dobrog vladanja, kao i

⁸¹ Član 45 Poslovnika

⁸² Članovi 62-66 Poslovnika

one koje su izgovorile osobe koje, u tom momentu, nijesu imale pravo na riječ. Takođe, ima pravo da takve riječi izbriše iz izvještaja, preijdloga i drugih tekstova koji se štampaju u formi parlamentarnih dokumenata.⁸³

Bosna i Hercegovina

Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine usvojila je na 18. sjednici Predstavničkog doma, održanoj 7. oktobra 2015. godine i na 10. sjednici Doma naroda, održanoj 14. oktobra 2015. godine novi Kodeks ponašanja poslanika i delegata u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine⁸⁴.

Kodeks ponašanja poslanika i delegata u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine predviđa etičke principe i standarde ponašanja kojih treba da se pridržavaju poslanici i delegati u Parlamentarnoj skupštini.

Stoga, poslanici i delegati dužni su u obavljanju svoje dužnosti sa najvećom pažnjom i odgovornošću da poštuju ličnost svakog pojedinca i Parlamentarnu skupštinu Bosne i Hercegovine, izbjegavajući svaki postupak koji može narušiti njihov integritet i dostojanstvo. Poslanici i delegati dužni su da u komunikaciji sa drugim poslanicima i delegatima, drugim licima i javnošću postupaju sa uvažavanjem i poštovanjem, izbjegavajući izraze koji mogu uvrijediti ili omalovažiti drugo lice ili grupu lica, poštujući na taj način jednaka prava svih u pogledu političkog opredjeljenja, nacije, pola itd. U obavljanju svoje dužnosti, poslanici i delegati imaju pravo na zaštitu od ponašanja koje predstavlja ili ima za cilj povredu njihove ličnosti i dostojanstva.

Osim toga, poslanici i delegati u obavezi su da poštuju standarde ponašanja koje propiše Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine. Svojim ponašanjem treba uvijek da štite ugled Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Lica koja imaju prava učešća u raspravi, predstavnici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, civilnog sektora i svako lice koje ima pravo da prisustvuje sjednicama Predstavničkog doma i Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, sjednicama komisija i radnih tijela dužna su voditi računa o tome da svojim ponašanjem ne povrijede ugled Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine.

Kodeks predviđa pravila ponašanja u obavljanju dužnosti poslanika i delegata, kao i pravila ponašanja na sjednicama. Poslanici i delegati pozivaju se da poštuju pravila ponašanja, a naročito da: 1) poštuju pravila ponašanja iz Kodeksa kada na drugim događajima učestvuju kao predstavnici Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, 2) se u svim situacijama, prilikom obavljanja poslaničke i delegatske dužnosti, sa poštovanjem i na jednak način odnose prema svima, 3) se ponašaju na način dostojan poslanika i delegata, vode računa o principima profesionalne etike i opšte kulture, dajući na taj način pozitivan primjer javnosti, 4) podržavaju dobre i kolegijalne odnose sa zaposlenima u Sekretarijatu Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine i licima angažovanim u poslaničkim ili klubovima naroda, e) poštuju pravila odijevanja.

⁸³ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

⁸⁴ Kodeks ponašanja poslanika i delegata u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine

U pogledu ponašanja poslanika na sjednicama, Kodeks predviđa da su poslanici i delegati dužni poštovati pravila ponašanja, kojima se osigurava održavanje reda na sjednicama Predstavničkog doma i Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, sjednicama komisija i radnih tijela, a naročito da: 1) poštuju i štite osnovna prava utvrđena Ustavom Bosne i Hercegovine, zakonima i Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, 2) ne koriste riječi i izraze koji mogu vrijeđati ili omalovažavati drugoga, izraze ili njihove sinonime koji vrijeđaju ljudsko dostojanstvo i podstiču mržnju, netoleranciju i nasilje i osude svako ponašanje kojim se ono podstiče, 3) tok rasprave bude usmjeren na temu o kojoj se raspravlja, 4) ne prekida govornika niti na drugi način narušava tok sjednice, 5) ne razgovara na sjednici, osim ako je neophodno, pod uslovom da ne ometa tok sjednice, 6) ne koristi računar na način kojim se ometa tok sjednice, 7) ne koristi mobilni telefon na način kojim se ometa tok sjednice.

Predviđene su lakše i teže povrede Kodeksa.⁸⁵ U teže povrede, između ostalog, spadaju govor protiv ličnosti, prekidanje govornika ili na drugi način narušavanje toka sjednice, reda u sali, u kancelarijama ili na hodnicima, isticanje pristrasnosti prema rasi, vjeroispovjesti, naciji, polu, ili bilo kojem drugom statusu u bilo kojoj situaciji, kao i isticanje pristrasnosti prema političkoj ideologiji u odnosima sa osobljem Parlamentarne skupštine BiH i nepoštovanje mjera unutrašnjeg i vanjskog nadzora.

Postupak zbog povrede Kodeksa pokreće se prijavom⁸⁶, koja se podnosi Zajedničkoj komisiji za ljudska prava Parlamentarne skupštine BiH (radno tijelo), a u čijoj je nadležnosti nadzor nad primjenom i praćenjem poštovanja Kodeksa. U postupku se održava rasprava na kojoj poslanik ili delegat, protiv kojeg je podnijeta prijava, ima pravo da iznese svoje viđenje navedenih činjenica i okolnosti u prijavi. Zajednička komisija može pozvati na raspravu i eventualne svjedoke, ako je to u interesu utvrđivanje činjeničnog stanja. Ukoliko Zajednička komisija utvrdi da nema osnova za dalje postupanje, obustaviće postupak za utvrđivanje odgovornosti poslanika ili delegata protiv kojeg je podnijeta prijava. U slučaju da Zajednička komisija utvrdi da su navodi podnosioca prijave neosnovani, a izneseni su s ciljem političke diskreditacije poslanika ili delegata, podnosiocu prijave izriče se javna opomena sa objavljivanjem u sredstvima informisanja. U slučaju da nakon podnošenja prijave o povredi Kodeksa bude pokrenut postupak o istoj stvar prema propisima koji se odnose na sprečavanje sukoba interesa i borbu protiv korupcije, ili bude pokrenut krivični postupak, obustavlja se postupak pred Zajedničkom komisijom.

⁸⁵ Za detaljnije informacije vidjeti član 22 - Povrede kodeksa.

⁸⁶ Postupak zbog povrede Kodeksa pokreće se prijavom, koja mora sadržati ime i prezime podnosioca prijave, kontakt adresu i svojeručni potpis. Prijavu o povredi Kodeksa može podnijeti svaki član Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Prijava se podnosi Zajedničkoj komisiji u pisanoj formi, sa obrazloženjem kojim se ukazuje na eventualnu povredu Kodeksa. Podnosilac prijave dužan je da uz obrazloženu prijavu dostavi pisane i druge dokaze na osnovu kojih će Zajednička komisija procijeniti osnovanost navoda iz obrazloženja. Nakon sprovedenog postupka, ako se utvrdi postojanje povrede odredaba Kodeksa, izriče se propisana mjera. Anonimna prijava smatra se neurednom. Ukoliko Zajednička komisija zaključi da prijava nije potpuna ili dovoljno jasna, od podnosioca prijave može tražiti dodatne informacije prije postupanja. Zajednička komisija odbacuje neuredne, neblagovremene i nepotpune prijave. Ukoliko Zajednička komisija iz navoda u prijavi utvrdi da nema dokaza o povredi odredaba Kodeksa, prijava se odbija kao neosnovana i o tome u pisanoj formi obavještava njenog podnosioca. Ako Zajednička komisija primi prijavu koja se odnosi na povredu zakona, dužna je obavijestiti podnosioca prijave da su za taj prekršaj nadležni sudski organi. Zajednička komisija u skladu sa svojim nadležnostima, za sprovođenje kodeksa, zaključkom reguliše određeno pitanje koje nije nikako ili nije precizno regulisano ovim kodeksom.

Mjere za nepoštovanje Kodeksa su: opomena u pisanoj formi, novčana kazna i javna opomena koja se objavljuje u sredstvima javnog informisanja. Zapravo, za blaže povrede izriče se opomena, a za teže povrede Kodeksa novčana kazna i javna opomena. Novčana kazna može se izreći jednokratno u visini do 70 % mjesečnog paušala izabranog predstavnika, koji nije u radnom odnosu i ne prima platu u Parlamentarnoj skupštini BiH, odnosno u visini do 10% ukupnih mjesečnih primanja (plata i paušal) poslanika ili delegata koji je u radnom odnosu i prima platu u Parlamentarnoj skupštini BiH. Javna opomena koja se objavljuje izriče se na način da se, nakon njenog izricanja, objavljuje u sredstvima informisanja. Javna opomena objavljuje se na internet stranicama Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine u trajanju od 30 dana.⁸⁷

Češka (donji dom)

Poslovnik donjeg doma Parlamenta Češke reguliše pitanje disciplinskih postupaka i proceduralnih mjera.⁸⁸

Disciplinski postupak se pokreću protiv svakog poslanika čiji je govor u Parlamentu ili njegovim tijelima okarakterisan kao djelo koje se može krivično goniti. Takođe, disciplinski postupak se može pokrenuti protiv poslanika čiji je govor u Parlamentu ili njegovim tijelima uvrijedio poslanika ili drugo lice koje je, u skladu sa zakonom, ovlašćeno da učestvuje u sjednicama doma ili njegovih tijela. Disciplinski postupak će biti pokrenut i protiv svakog poslaniku koji krši zakon, a nadležnom tijelu upućen zahtjev da razmotri takvo kršenje i pokrene disciplinski postupak. Odbor za mandatno-imunitetna pitanja će pokrenuti disciplinski postupak u slučaju govora koji je okarakterisan kao djelo koje se može krivično goniti, na predlog predsjednika doma, u slučaju govora kojim se vrijeđa poslanik ili drugo lice na njihov zahtjev, u slučaju kršenja zakona, slučaj se prosljeđuje relevantnom tijelu, u skladu sa posebnom zakonskom regulativom.

Tokom disciplinskog postupka, Odbor za mandatno-imunitetna pitanja sprovodi sve neophodne istrage i poslaniku protiv kojeg je postupak pokrenut pruža mogućnost da izrazi svoje mišljenje i da se brani. Po završetku istrage, Odbor odlučuje da li da primijeni disciplinske mjere ili da prekine disciplinski postupak. U svim predmetima, Odbor utvrđuje da li je zahtjev podnijelo kvalifikovano lice i da li su ispunjeni svi uslovi, propisani posebnom regulativom, prije pokretanja disciplinskog postupka. Svaki poslanik ima pravo na to da ga predstavlja drugi poslanik ili advokat. Organizacioni odbor (*Steering committee*) odlučuje o svim molbama i, ako je neophodno, prosljeđuje slučaj drugom odboru. Odbor koji sprovodi disciplinski postupak je isključen iz razmatranja takvog postupka.

Od svakog poslanika čiji govor je okarakterisan kao djelo koje se može krivično goniti ili koji je uvrijedio poslanika ili drugo lice, može biti zatraženo da se izvini zbog svoje izjave u određenom roku ili da plati kaznu maksimalno u iznosu njegove mjesečne zarade.

Svaki poslanik koji prekrši zakon biće sankcionisan u skladu sa posebnom zakonskom regulativom. Rok i način izvinjenja definišu se posebnom rezolucijom kojom se utvrđuju i disciplinske mjere. Svaka disciplinska mjera protiv poslanika može biti izrečena godinu nakon disciplinskog prekršaja.

⁸⁷ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

⁸⁸ U nastavku teksta dati su sljedeći članovi navedenog Poslovnika: 9, 13-20.

Poslanik protiv kojeg je pokrenut disciplinski postupak ima pravo da dovede u pitanje odluku relevantnog odbora o njegovom pokretanju ili da podnese žalbu domu u roku od 15 dana nakon prijema date odluke u pisanoj formi. Donji dom, tokom rasprave, odlučuje da li da potvrdi, izmijeni ili povuče disciplinsku mjeru, prekine sve postupke ili slučaj vrati na dalje razmatranje.

Ukoliko poslanik ne postupi u skladu sa naredbom i ne izvini se u određenom roku i na određeni način, odbor koji sprovodi disciplinski postupak protiv tog poslanika, ima pravo da odluči o određenom načinu objavljivanja mjere ili izricanju novčane kazne poslaniku maksimalno u iznosu njegove mjesečne zarade. Sve izrečene novčane kazne predstavljaju prihod državnog budžeta.

Predsjedavajući može izreći ukor svakom poslaniku koji se incidentno ponaša u domu. U slučaju ponavljanja incidentnog ponašanja, predsjedavajući može datog poslanika udaljiti iz doma do kraja dana.

Poslanik koji je dobio ukor ili je udaljen ima pravo žalbe Parlamentu protiv odluke predsjedavajućeg odmah nakon izricanja proceduralnih mjera. U tom slučaju, donji dom Parlamenta će potvrditi ili ukinuti odluku bez vođenja rasprave. Odluka doma je konačna. Udaljeni poslanik mora imati mogućnost da glasa. Proceduralna ovlašćenja predsjedavajućeg proširuju se na sve poslanike, kao i na sva druga lica koja učestvuju u sjednici ili su prisutna u prostorijama rezervisanim za goste, javnost i predstavnike medija. Ukoliko ta lica ne poštuju red, predsjedavajući može prekinuti sjednicu, zatražiti od lica zaduženih za očuvanje bezbjednosti u parlamentu da udalje lica koja narušavaju red i isprazniti prostorije.⁸⁹

Danska

Poslovnik Parlamenta Danske obuhvata etički kodeks u cilju obezbjeđenja održavanja reda u Parlamentu i odvijanja rasprave na dostojanstven način. Predsjednik se stara o tome da se rad Parlamenta planira i odvija na odgovoran način i ima ovlašćenje da sankcioniše kršenje etičkog kodeksa. Predsjednik može da odbije da dâ riječ poslaniku da govori još jednom o istoj temi ili tokom iste sjednice. Štaviše, Odbor za poslovnička pitanja (*the Standing Orders Committee*) može odlučiti da poslanika, koji je opomenut da poštuje red, isključi sa sjednica Parlamenta narednih 14 dana zasijedanja. Tokom trajanja isključenja, datom poslaniku nije data mogućnost da učestvuje na sjednicama odbora. Međutim, u praksi ove sankcije nikada nijesu primijenjene.⁹⁰

Takođe, u skladu sa Poslovníkom, ukoliko poslanik ne poštuje naredbe predsjednika, nakon što je pozvao datog poslanika da prekine govor ili ukoliko je došlo do opšteg nereda, predsjednik će prekinuti, ili, ukoliko je neophodno, zaključiti sjednicu.⁹¹

Prema Ustavu Danske, Parlament može dati saglasnost da dati poslanik bude procesuiran ili da odgovara za kršenje zakona (npr. nasilničko ponašanje). Nakon osuđujuće presude, parlament može odlučiti da poslanik nije dostojan vršenja funkcije, pri čemu gubi mandat.

⁸⁹ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

⁹⁰ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

⁹¹ Nadležnosti predsjednika regulisane su članovima 4 i 29 Poslovníka Parlamenta Danske.

Ne postoje posebna pravila ponašanja koja se odnose na diskriminaciju, međutim, svaka diskriminatorna izjava ili djelovanje podrazumijeva kršenje gorenavedenog etičkog kodeksa i, u skladu sa tim, je sankcionisano.⁹²

Estonija

U skladu sa Poslovnikom⁹³, predsjedavajući sjednici obezbjeđuje poštovanje reda u plenaranoj sali i galerijama. Pored toga, Poslovnik⁹⁴ predviđa ovlašćenja predsjedavajućeg u vezi sa preduzimanjem mjere u cilju obezbjeđenja discipline. Ukoliko saopštenje, komentar ili pitanje prelaze predviđeno vrijeme, predsjedavajući sjednici zahtijeva da govornik završi svoje izlaganje. Ukoliko lice koje daje saopštenje, komentar ili postavlja pitanje odstupa od određene tačke agende, predsjedavajući zahtijeva povratak na datu tačku. Ukoliko se zahtjev predsjedavajućeg ignoriše, predsjedavajući prekida njegovo izlaganje isključenjem mikrofona. Ukoliko lice koje daje saopštenje, komentar ili postavlja pitanje koristi neodgovarajuće izraze, predsjedavajući datom licu upućuje upozorenje. Ukoliko se njegovo upozorenje ignoriše, ima pravo da isključi mikrofoni i time prekine izlaganje.

U skladu sa Etičkim kodeksom Parlamenta, poslanik je dužan da se s poštovanjem ophodi prema drugim poslanicima i drugim licima, da bude ljubazan i izbjegava korišćenje neodgovarajućeg jezika.⁹⁵ Krivični zakonik propisuje sankcije za fizičko zlostavljanje, pri čemu se njegove odredbe odnose na sva lica i nijesu posebno predviđene za poslanike.

Kada je u pitanju diskriminacija na religijskoj, ljudskoj i nacionalnoj osnovi, ne postoje pravila koja se posebno odnose na poslanike. Ustav Estonije⁹⁶ predviđa da su svi jednaki pred zakonom i da niko ne smije biti diskriminisan po osnovu nacionalnosti, rase, pola, jezika, porijekla, religije, političkog ili drugog pogleda, imovinskog ili socijalnog statusa ili na nekim drugim osnovama. Podsticanje na etničku, rasnu, religijsku ili političku mržnju, nasilje ili diskriminaciju zabranjeno je i kažnjivo zakonom, kao i podsticanje na mržnju i nasilje između socijalnih klasa ili diskriminaciju između socijalnih klasa.

Pored toga, Zakon o jednakom tretmanu (*Equal Treatment Act*) obezbjeđuje zaštitu lica od diskriminacije po osnovu nacionalnosti, rase, boje kože, religijskog ili drugog uvjerenja, starosti, invaliditeta ili seksualne orijentacije. U tom cilju, Zakon predviđa principe jednakog tretmana, obaveze koje se odnose na implementaciju i promovisanje ovog principa, kao i rješenje sporova u oblasti diskriminacije.⁹⁷

Nijedan slučaj fizičkog napada ili diskriminacije nije zabilježen u Parlamentu Estonije.

⁹² ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

⁹³ Član 66 Poslovnika.

⁹⁴ Član 72 Poslovnika.

⁹⁵ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

⁹⁶ Član 12 Ustava.

⁹⁷ Član 1 Zakona o jednakom tretmanu.

Evropski parlament

U skladu sa Poslovnikom Evropskog parlamenta⁹⁸, ponašanju poslanika mora biti svojstveno međusobno poštovanje. Takvo se ponašanje temelji na vrijednostima i načelima utvrđenim u ugovorima, a naročito u Povelji o temeljnim pravima i, na taj način, se poštuje dostojanstvo Parlamenta. Pored toga, takvo ponašanje ne dovodi u pitanje neometani rad Parlamenta, garatovanje sigurnosti i reda u prostorijama Parlamenta niti funkcionisanje opreme Parlamenta. Poslanici, tokom parlamentarnih rasprava ne smiju koristiti klevetničko, rasističko ili ksenofobno izražavanje ili ponašanje niti u takvim situacijama isticati natpise ili transparente.

Poslanici su dužni da se pridržavaju pravila Parlamenta o postupanju s povjerljivim informacijama. Nepridržavanje navedenih normi i pravila može dovesti do primjene posebnih mjera predviđenih Poslovnikom. Primjena ovih pravila ne utiče ni na koji drugi način na dinamičnost parlamentarnih rasprava niti umanjuje slobodu govora poslanika. Temelji se na potpunom poštovanju privilegija poslanika utvrđenih primarnim pravom i Statutom poslanika, kao i na načelu transparentnosti te obezbjeđuju da su poslanici upoznati s odredbama i lično obaviješteni o svojim pravima i dužnostima. Ako lice koje je zaposlio poslanik ili druga osoba kojoj je poslanik omogućio pristup prostorijama ili opremi Parlamenta prekrši pravila ponašanja, odgovornom poslaniku mogu se, prema potrebi, odrediti sankcije. Kvestori određuju najveći broj asistenata koje svaki poslanik može da prijavi. Kodeks ponašanja te prava i privilegije bivših poslanika utvrđuju se odlukom Kolegijuma. Ne postoji nikakva razlika u postupanju s bivšim poslanicima.⁹⁹

Poslovnikom Evropskog parlamenta su, u okviru posebnog poglavlja, predviđene mjere u slučaju nepridržavanja pravila ponašanja poslanika i to hitne mjere i sankcije pri čemu je data mogućnost internog žalbenog postupka kada je u pitanju odluka Predsjednika o sprovođenju sankcije.

Hitne mjere

Predsjednik opominje svakog poslanika koji naruši neometano odvijanje sjednice ili čije ponašanje nije u skladu s gorenavedenim odredbama Poslovnika. Ako se prestup ponovi, predsjednik poslanika ponovno opominje, što se unosi u zapisnik. Ako se ometanje nastavi ili je počinjen dalji prestup, predsjednik datom poslaniku može oduzeti riječ i udaljiti ga iz plenarne sale do kraja sjednice. Predsjednik ovu mjeru, u slučajevima izuzetno ozbiljnog narušavanja reda, može izreći odmah i bez druge opomene. Generalni sekretar obezbjeđuje hitno sprovođenje disciplinskih mjera uz podršku pomoćnika (*ushers*) i po potrebi Bezbjednosne službe Parlamenta. Ako ometanje ugrozi rad Parlamenta, predsjednik zaključuje sjednicu ili je odlaže na određeno vrijeme kako bi se ponovno uspostavio red. Ako se obraćanje predsjednika ne poštuje, on napušta predsjedničko mjesto, čime se sjednica prekida. Sjednica se nastavlja na poziv predsjednika. Takođe,

⁹⁸ Rules of Procedure of the European Parliament,
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+RULES-EP+20170116+TOC+DOC+XML+V0//EN&language=EN> (13.3.2017)

⁹⁹ Član 11 Poslovnika. Ovaj član, takođe, predviđa da poslanici treba da usvoje praksu sastajanja isključivo s predstavnicima interesnih grup koji su službeno registrovane u registru transparentnosti. Registar osnovan Sporazumom između Evropskog parlamenta i Evropske komisije o osnivanju registra transparentnosti za organizacije i samozaposlene osobe koje učestvuju u oblikovanju i sprovođenju politike Evropske unije (SL L 277, 19.9.2014).

predsjednik može da odluči da prekine emitovanje sjednice uživo u slučaju klevetničkog, rasističkog ili ksenofobnog govora ili ponašanja poslanika. Takođe, može da odluči da iz audiovizuelnih snimaka rasprava izbriše one dijelove govora poslanika koji sadrže klevetnički, rasistički ili ksenofobni govor. Ta odluka ima momentalni učinak. Međutim, odluka podliježe potvrdi Kolegijuma najkasnije četiri nedjelje od njenog donošenja ili, ako se Kolegijum ne sastane u tom roku, na njegovoj sljedećoj sjednici. Ova ovlašćenja se na odgovarajući način dodjeljuju predsjedavajućim tijelima, odborima i delegacijama, kako je predviđeno Poslovníkom. Po potrebi i s obzirom na ozbiljnost kršenja pravila ponašanja poslanika, predsjedavajući sjednice može od Predsjednika tražiti da primijeni sankcije najkasnije prije sljedeće plenarne sjednice ili sljedeće sjednice datog tijela, odbora ili delegacije.¹⁰⁰

Sankcije

U ozbiljnim slučajevima narušavanja reda ili ometanja rada Parlamenta, čime se krše načela utvrđena Poslovníkom, predsjednik donosi obrazloženu odluku o odgovarajućoj sankciji. Predsjednik poziva datog poslanika da prije donošenja odluke podnese pisane primjedbe. U izuzetnim slučajevima, predsjednik može sazvati saslušanje datog poslanika. Odluka se datom poslaniku dostavlja preporučenim pismom ili mu je, u hitnim slučajevima, dostavljaju pomoćnici (*ushers*).

Nakon što se odluka dostavi datom poslaniku, predsjednik u Parlamentu saopštava svaku izrečenu sankciju te o njoj obavještava predsjedavajuće tijela, odbora i delegacija čiji je dati poslanik član. Nakon što sankcija postane konačna, do kraja se saziva objavljuje na vidljivom mjestu na internet stranici Parlamenta. Kod procjene posmatranog ponašanja u obzir se uzima njegova neobičnost, učestalost ili trajnost te stepen njegove ozbiljnosti.

Vidljive radnje koje se mogu tolerisati, pod uslovom da nijesu uvredljive, klevetničke, rasističke ili ksenofobne te da ostaju u prihvatljivim granicama, treba razlikovati od onih koje aktivno ometaju parlamentarne aktivnosti.

Sankcija se može sastojati od jedne ili više sljedećih mjera:

- a) ukor;
- b) gubitak prava na dnevnicu za period od dva do trideset dana;
- c) privremeno oduzimanje prava učestvovanja u svim ili nekim aktivnostima Parlamenta za period od dva do trideset dana tokom kojih se sastaje Parlament ili bilo koje njegovo tijelo, odbor ili delegacija, ne dovodeći u pitanje pravo glasa na plenarnoj sjednici i uslovljeno, u ovom slučaju, strogim pridržavanjem pravila ponašanja poslanika;
- d) zabrana da poslanik predstavlja Parlament u međuparlamentarnoj delegaciji, na međuparlamentarnoj konferenciji ili bilo kojem međuparlamentarnom forumu, u trajanju do jedne godine;
- e) u slučaju povrede obaveze povjerljivosti, ograničenje prava na pristup povjerljivim ili tajnim informacijama u trajanju do jedne godine.

Mjere utvrđene tačkama od (b) do (e) mogu se udvostručiti u slučaju ponovljenih prestupa ili ako poslanik odbije da poštuje mjere koje se odnose na oduzimanje riječi i udaljenje iz plenarne sale. Predsjednik može Konferenciji predsjednika dodatno podnijeti

¹⁰⁰ Član 165 Poslovníka.

prijedlog da se poslanik u Parlamentu privremeno ili trajno razriješi jedne ili više dužnosti koje obavlja.¹⁰¹

Konferencija predsjednika može tropetinskom većinom glasova koja predstavlja najmanje tri kluba poslanika predložiti Parlamentu da razriješi predsjednika, potpredsjednika, kvestora, predsjednika ili potpredsjednika odbora, predsjednika ili potpredsjednika međuparlamentarne delegacije ili bilo kojeg drugog vršioca dužnosti izabranog u Parlamentu, ako smatra da je dati poslanik počinio ozbiljnu povredu dužnosti. Parlament o tom predlogu odlučuje dvotrećinskom većinom datih glasova koji predstavljaju većinu poslanika u Parlamentu.

Kada izvjestilac prekrši odredbe Kodeksa ponašanja poslanika u Evropskom parlamentu u vezi sa finansijskim interesima i sukobom interesa, odbor koji ga je izabrao može ga na inicijativu Predsjednika i na prijedlog Konferencije predsjednika razriješiti dužnosti. Navedene većine glasova primjenjuju se na odgovarajući način u svakoj fazi postupka.¹⁰²

Interni žalbeni postupak

Poslanik može Kolegijumu podnijeti internu žalbu u roku od dvije nedelje od prijema obavještenja o sankciji koju je izrekao predsjednik. Žalba ima za posljedicu prekid primjene sankcije. Kolegijum može u roku od najkasnije četiri nedelje od podnošenja žalbe ili, ako se ne sastane u tom roku, na svojoj sljedećoj sjednici, poništiti, potvrditi ili izmijeniti izrečenu sankciju, ne dovodeći u pitanje mogućnost vanparlamentarne žalbe koju ima dati poslanik na raspolaganju. Ako Kolegijum ne donese odluku u tom roku, sankcija se smatra poništenom.¹⁰³

Opšta načela ponašanja

Poslovnik Parlamenta propisuje da se pravila kojima se uređuje transparentnost finansijskih interesa poslanika utvrđuju u obliku Kodeksa ponašanja koji prihvata većina poslanika Parlamenta. Ta pravila ne utiču ni na koji drugi način na obavljanje poslaničke dužnosti ili bilo koje s njim povezane političke ili druge aktivnosti niti ih ograničavaju.¹⁰⁴

Kodeksa ponašanja poslanika Evropskog parlamenta u vezi sa finansijskim interesima i sukobom interesa,¹⁰⁵ propisuje da se u izvršavanju svojih dužnosti poslanici u Evropskom parlamentu:

- oslanjaju na i djeluju poštujući sljedeća opšta načela ponašanja: nepristranost, integritet, transparentnost, marljivost, čestitost, odgovornost i poštovanje ugleda Parlamenta;
- djeluju isključivo u opštem interesu i ne dobijaju niti nastoje dobiti bilo kakvu direktnu ili posrednu finansijsku korist ili bilo kakvu nagradu.¹⁰⁶

¹⁰¹ Član 166 Poslovnika.

¹⁰² Član 21 Poslovnika.

¹⁰³ Član 167 Poslovnika.

¹⁰⁴ Član 11 Poslovnika.

¹⁰⁵ *Code of Conduct for Members of the European Parliament with Respect to Financial Interests and Conflicts Of Interest,*

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+RULES-EP+20170116+ANN-01+DOC+XML+V0//EN&language=EN&navigationBar=YES> (13.3.2017)

¹⁰⁶ Član 1 Kodeksa ponašanja poslanika Evropskog parlamenta.

Kada je opravdano tvrditi da je poslanik prekršio ovaj Kodeks ponašanja, osim ako je riječ o očito neutemeljenim slučajevima, predsjednik prosljeđuje predmet Savjetodavnom odboru¹⁰⁷ koji istražuje okolnosti navodnog kršenja i može saslušati poslanika. Na osnovu svojih zaključaka predsjedniku sastavlja preporuku u vezi sa mogućom odlukom. U slučaju navodnog kršenja Kodeksa ponašanja stalnog ili dopunskog člana Savjetodavnog odbora, dotični stalni ili dopunski član suzdržava se od učestvovanja u radu Savjetodavnog odbora u pogledu tog navodnog kršenja. Ako, uzimajući u obzir preporuku i nakon što je poslanika pozvao da podnese pisane primjedbe, predsjednik zaključi da je poslanik prekršio Kodeks ponašanja, nakon saslušanja poslanika donosi obrazloženu odluku koja određuje kaznu i o kojoj obavještava poslanika. Izrečena kazna može se sastojati od jedne ili više mjera navedenih u odredbama Poslovnika koje se odnose na sankcije. Dati poslanik ima pravo na interni žalbeni postupak.¹⁰⁸

Finska

Svaki poslanik ima pravo da govori slobodno u Parlamentu o svim pitanjima koja su predmet razmatranja. Poslanik je dužan da postupa u skladu sa principom dostojanstva i pristojnosti, i ne smije da se ponaša uvredljivo prema drugim licima. Ukoliko poslanik postupa suprotno ovom principu, predsjednik može to istaći ili zabraniti poslaniku da nastavi govor. Parlament može opomenuti poslanika koji uzastopno krši red ili ga privremeno isključiti sa sjednice parlamenta najviše dvije nedjelje. Što se tiče fizičkog napada u parlamentu Finske, nikada se nije dogodio.¹⁰⁹

U vezi sa pitanjem diskriminacije, u skladu sa Ustavom, svi su jednaki pred zakonom. Niko ne treba, bez opravdanog razloga, da bude tretiran drugačije u odnosu na druga lica po osnovu pola, starosti, porijekla, jezika, religije, uvjerenja, mišljenja, zdravlja, invalidnosti ili drugih razloga.

Krivični zakon Finske propisuje da lice koje prilikom obavljanja svoje profesije, bez opravdanog razloga, odbije uslugu, odbije učešće na sastanku, te postavi nekog u inferiornu poziciju na osnovu njegove rase, nacionalne ili etničke pripadnosti, jezika, pola, starosti, porodičnih veza, seksualne orijentacije, invaliditeta, zdravstvenog stanja, religijske, političke orijentacije, političkih ili ekonomske aktivnosti ili drugih razloga biće kažnjeno za diskriminaciju novčanom kaznom ili kaznom zatvor najviše šest mjeseci.

U skladu sa Ustavom, poslanik ne može biti optužen ili lišen slobode za mišljenje izraženo prilikom obavljanja svoje poslaničke funkcije u Parlamentu ili postupanje u vezi sa predmetom razmatranja, osim ako Parlament na to nije dao saglasnost sa najmanje 5/6 glasova.

Etički standardi parlamenta su značajno dovedeni u pitanje u novembru 1994. godine, kada je usvajanje predloga zakona o pristupanju Finske Evropskoj uniji odlagano usljed opstrukcije opozicije, pri čemu je par poslanika nekoliko puta uzimalo riječ i držalo duge govore protiv pristupanja. Međutim, predsjedavajući su ovim poslanicima dozvolili da uzmu

¹⁰⁷Savjetodavni odbor čini pet poslanika koje predsjednik imenuje na početku svog mandata među članovima Odbora za ustavna pitanja i Odbora za pravna pitanja vodeći računa o iskustvu poslanika i političkoj ravnoteži (član 7, stav 2).

¹⁰⁸ Član 8 Kodeksa ponašanja poslanika Evropskog parlamenta.

¹⁰⁹ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

*riječ u skladu sa navedenim odredbama Ustava o slobodi govora. Rasprava je trajala oko sat vremena od srijede do nedjelje (2-6. novembar).*¹¹⁰

Grčka

U Parlamentu Grčke, Poslovnik omogućava predsjedniku izricanje mjera za održavanje reda među poslanicima koji narušavaju red ili ne poštuju dostojanstvo Parlamenta tokom plenarne sjednice ili sjednica odbora. U određenim slučajevima postoje neformalne mjere poput opomene poslanika. Međutim, Poslovnik predviđa formalne mjere kao što su upozorenje da se poštuje red, oduzimanje riječi i privremeno isključenje sa sjednice te novčane kazne.¹¹¹

Poslanici su dužni da se ponašaju na način koji je u skladu sa značajem funkcije koju obavljaju, uzdržavaju se od aktivnosti koje ometaju redovni tok obavljanja poslova i pojedinačno doprinose poštovanju ugleda Parlamenta.

Osim toga, poslanici su dužni da poštuju Poslovnik i uputstva predsjednika. Poslanici koji smatraju da njihove kolege krše pravila predviđena Poslovnikom, ne obraćaju se njima, već direktno predsjedniku Parlamenta. Predsjednik izriče disciplinske mjere protiv poslanika koji krši Poslovnik ili se ponaša na neprimjeren način tokom sjednica ili rasprava u Parlamentu. Nedoličnim ponašanjem smatra se sljedeće ponašanje: 1) ometanje redovnog toka sjednice ili rasprave stvaranjem buke ili nereda na bilo koji način, 2) neslaganje ili prekidanje govornika bez njihove saglasnosti ili saglasnosti predsjednika, 3) obraćanje bez prethodne saglasnosti predsjednika 4) neprimjerene radnje ili djela 5) iskazivanje nepoštovanja prema Prezidijumu, značaju parlamentarnog dnevnog reda ili misiji Parlamenta 6) nepoštovanje uputstva predsjednika 7) upotreba uvredljivog jezika čime se vrijeđa čast i integritet predsjednika države, poslanika i Prezidijuma Parlamenta i članova Vlade i 7) nepoštovanje Ustava i institucija politike riječima ili djelima.

Disciplinske mjere protiv poslanika koji krše pravila ponašanja su: opomena da se poštuje red, oduzimanje riječi, ukor za ponašanje koje nije u skladu sa parlamentarnim pravilima i privremeno udaljenje sa sjednice. Disciplinske mjere se izriču na sjednici na kojoj se dogodilo neprihvatljivo ili neprimjereno ponašanje.

Predsjednik opominje, prije nego što pozove na poštovanje reda, poslanika koji se ponaša na neprimjeren način ili krši pravila ponašanja. Poziv na poštovanje reda ne upućuje se ukoliko poslanik povuče svoje riječi, izrazi žaljenje ili pruži zadovoljavajuće objašnjenje svog ponašanja. Kada poslanik, nakon poziva na poštovanje reda popravi svoje ponašanje, predsjednik izdaje nalog da se iz zapisnika izbrišu svi detalji u vezi sa neprimjerenim ponašanjem, pozivom na poštovanje reda i raspravom na tu temu.

Ukoliko poslanik koji je pozvan na poštovanje reda nastavi da se ponaša na neodgovarajući način, predsjednik mu može oduzeti pravo da govori do kraja rasprave o određenom pitanju tokom koje je se dogodilo takvo ponašanje. U izuzetnim slučajevima, Parlament može oduzeti poslaniku pravo na govor do kraja sjednice.

Povodom izuzetno ozbiljnih događaja, predsjednik umjesto izricanja disciplinskih mjera može ukoriti poslanika koji se ponaša u suprotnosti sa parlamentarnim pravilima. Nakon

¹¹⁰ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

¹¹¹ Disciplinske mjere protiv poslanika koji narušavaju red i ne poštuju dostojanstvo Parlamenta regulisane su članovima od 75 do 82 Poslovnika.

što predsjednik podnese prijedlog, poslanik dobija pet minuta za obrazloženje svog ponašanja. Ukoliko predsjednik ne odustaje od prijedloga, Parlament o tome odlučuje dizanjem ruku poslanika ili ustajanjem, bez rasprave. Prihvatanje prijedloga rezultra *ipso jure* odbijanjem $\frac{1}{4}$ mjesečne naknade poslaniku koji se nedolično ponašao.

Poslovnik predviđa i mjeru privremenog isključenja sa sjednice ukoliko poslanik: 1) insistira na nedoličnom ponašanju bez obzira na ukor poslanika, 2) nametne ili pokušava da nametne upotrebom nasilja ili prijetnjama nasiljem radnju koja se tiče funkcije poslanika ili Parlamenta, 3) ometa sa namjerom ili na bilo koji drugi način sprovođenje slobodnog i nesmetanog glasanja. Odmah nakon izvršenja neke od pomenutih radnji, predsjednik može od poslanika da zahtijeva neophodno objašnjenje. Ukoliko poslanik to ne učini, predsjednik izdaje naredbu isključenja sa sjednice.

Parlament na prijedlog predsjednika ili $\frac{1}{20}$ ukupnog broja poslanika može proširiti trajanje isključenja sa sjednice najviše na 15 dana. Relevantna odluka se usvaja dizanjem ruku, nakon saslušanja poslanika koji podržava prijedlog, poslanika koji je protiv i poslanika koji je prekršio pravila. Svaki od njih ima najviše 10 minuta za izlaganje.

Isključenje poslanika sa sjednica Parlamenta rezultira isključenjem sa sjednica plenuma, sjednica u okviru Sekcije za rad u pauzama između zasijedanja, sjednica odbora i odbijanjem $\frac{1}{2}$ mjesečne zarade.

Poslanik kojem je izrečena disciplinska mjera isključenja sa sjednica ima pravo na učešće u glasanju prozivkom i tajnom glasanju. Nakon toga, poslanik mora napustiti plenarnu salu.

Ista pravila primjenjuju se i na sjednice odbora. Isključenje poslanika sa sjednice odbora podrazumijeva oduzimanje prava tom poslaniku da prisustvuje sjednicama. Međutim, poslanik koji je isključen ima pravo da učestvuje u proceduri glasanju na sjednici odbora, nakon čega napušta salu u kojoj se održava sjednica.¹¹²

Holandija – donji dom

Poslovnik donjeg doma Parlamenta Holandije¹¹³, predviđa disciplinske mjere u slučaju nepoštovanja reda: opomena, oduzimanje riječi i udaljenje sa sjednice.

Ukoliko se lice koje ima riječ udaljava od teme rasprave, predsjednik će izreći opomenu da se vrati na datu temu. Ukoliko poslanik ili ministar koristi uvredljiv jezik, ometa rad, ne poštuje pravila o tajnosti informacija, podstiče na činjenje nezakonitih djela, dobiće ukor od predsjednika i mogućnost da povuče riječ koja je prouzrokovala opomenu.

Ukoliko lice koje ima riječ ne iskoristi datu priliku i povuče riječ ili nastavi da se udaljava od teme rasprave, koristi uvredljiv jezik, ometa rad, ne poštuje pravila o tajnosti informacija ili podstiče činjenje nezakonitih djela, predsjednik može izreći mjeru oduzimanja riječi. Poslanik kojem je oduzeta riječ ne može dalje učestvovati u debati na temu koja je predmet diskusije na sjednici. Predsjednik može svakom poslaniku koji nastavi da se neprimjereno ponaša oduzeti pravo da učestvuje na sjednicitog dana.

¹¹² ECPRD Request no. 3155 *Regulation of MPs conduct and behaviour in the plenary hall*, 6 July 2016

¹¹³ Članovi 58-60 Poslovnika.

Hrvatska

Poslovnik Parlamenta Hrvatske sadrži odredbe koje se odnose na održavanje reda i disciplinske mjere.¹¹⁴ U tom kontekstu, predsjedavajući, protiv poslanika koji narušava red na sjednicama, može izreći sljedeće disciplinske mjere: opomenu, opomenu s oduzimanjem riječi i udaljenje sa sjednice.

Poslanik tokom rasprave ne smije:

- govoriti o temi koja nije predmet rasprave;
- govoriti bez prethodnog odobrenja predsjedavajućeg;
- svojim upadicama ili na drugi način ometati govornika;
- početi da govori o drugoj temi za koju nije dobio riječ ako se javio za povredu Poslovnika;
- omalovažavati ili vrijeđati predsjedavajućeg ili druge poslanike;
- svojim ponašanjem odstupati od opštih pravila ponašanja u Parlamentu;
- na drugi način remetiti red na sjednici.

Ako poslanik postupa na suprotan način, biće mu izrečena opomena. Ukoliko nastavi da postupa na taj način, biće mu izrečena opomena s oduzimanjem riječi.

Opomena s oduzimanjem riječi izreći će se poslaniku i kada poziva na nasilje ili mržnju, odnosno kada vrijeđa hrvatski narod, vjerske, nacionalne i druge zajednice, polne, rodne i druge grupe te strane države i međunarodne organizacije i njihove predstavnike.

Takođe, poslaniku će se izreći disciplinska mjera udaljenja sa sjednice Parlamenta kada postupa suprotno odredbama ovog Poslovnika i svojim ponašanjem onemogućava rad Parlamenta. Disciplinska mjera udaljenja sa sjednice može se izreći za vrijeme trajanja rasprave i odlučivanja o jednoj ili više tačaka dnevnog reda ili za dan kada mu je izrečena disciplinska mjera udaljenja sa sjednice.

Navedene tri disciplinske mjere mogu se izreći u slučaju fizičkog i/ili verbalnog napada na poslanika od strane drugog poslanika tokom zasijdanja/ sastanaka ili u okviru prostorija Parlamenta.¹¹⁵

Island

Poslaniku može biti oduzeto pravo riječi na sjednici. U skladu sa Poslovnikom,¹¹⁶ ukoliko poslanik govori na način kojim izražava nepoštovanje prema predsjedniku Islanda ili vrijeđa ministra ili poslanika, ili se udaljava od predmeta rasprave, predsjednik će upozoriti poslanika riječima da je izgovoreno “neprikladno” i citirati riječi poslanika koje nijesu prikladne. Ukoliko je poslanik upozoren dva puta na istoj sjednici, predsjednik može da mu, uz odobrenje parlamenta, oduzme pravo na riječ na datoj sjednici.¹¹⁷

¹¹⁴ Članovi 237-241 Poslovnika.

¹¹⁵ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

¹¹⁶ Član 93 Poslovnika

¹¹⁷ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

Kosovo

Poslovníkom je propisano da se predsjednik Skupštine stara o redu i uspješnom toku sjednice Parlamenta. Predsjednik će skrenuti pažnju svakom poslaniku ili članu Vlade onda kada:

- a) govornik odstupa od pitanja koje je postavljeno za diskusiju;
- b) u toku sjednice upušta se u radnje koje narušavaju red rada Skupštine;
- c) se na sjednici ponaša na nepristojan i nedozvoljiv način;
- d) inicira pitanja koja nijesu predmet debate;
- e) u pismenoj formi ili usmeno koristi neparlamentaran jezik na sjednicama Skupštine ili radnih tijela;
- f) izaziva nasilje, koristi nedoličan, uvredljiv, klevetnički ili jezik prijetnji;
- g) ne poštuje ličnost predsjednika Skupštine;
- h) namjerno napada ili se suprostavlja policijskom službeniku ili zaposlenom u Skupštini koji postupa po naredbi predsjednika Skupštine.

Predsjednik Skupštine može da zahtijeva od poslanika ili ministra, koji je, po njegovoj procjeni, upotrijebio neparlamentarni jezik, da povuče te riječi, ili ukoliko procijeni potrebnim, odloži sjednicu ili je prekine za određeno vreme.

Poslanik ili ministar je obavezan da poštuje naredbe predsjednika Skupštine nakon skretanja

pažnje o ponašanju, uključujući sljedeće mjere:

- a) povlačenje neparlamentarne riječi ili izraza;
- b) automatski prekid govora,
- c) udaljavanje sa sjednice Skupštine ili sa sjednice odbora tokom ostatka dana.

U slučaju kada se zahtijeva dodatna radnja, uključujući i intervenciju jednog ili više policijskih službenika, predsjednik Skupštine će se konsultovati sa Predsjedništvom prije sprovođenja takve disciplinske mjere. U tim slučajevima, policijski službenici će postupiti prema naredbama predsjednika Skupštine.

U slučaju neke ozbiljne neregularnosti u Skupštine, predsjednik Skupštine može odložiti sjednicu ili je prekinuti na određeno vrijeme.

Predsjedništvo Skupštine donosi pravila o ponašanju javnosti, predstavnika štampe i drugih lica koja prate sjednice Parlamenta. Predsjednik će udaljiti sa sjednice sva lica koja ne poštuju navedena pravila. Policijski službenici postupaju prema naredbama predsjednika Parlamenta.

Do sada, u Parlamentu Kosova nije bilo slučajeva diskriminacije na religijskoj, ljudskoj i nacionalnoj osnovi.

U trenutnom sazivu Parlamenta Kosova bilo je slučajeve kada su poslanici koristili suzavac u sali Skupštine. Međutim, jedina sankcija je bila uklanjanje iz plenarne sjednice tog dana.

Litvanija

Zakonodavna procedura u Parlamentu Litvanije regulisana je Poslovnikom¹¹⁸, koji ima snagu zakona. U slučaju neprimjerenog ponašanja poslanika, poslovnik predviđa sankcije koje se mogu primijeniti, kao i ovlašćenja koja su u tom smislu povjerena predsjedniku. U sankcije spadaju: opomena da se poštuje red, upozorenje i udaljenje sa sjednice uz saglasnost Parlamenta. Ukoliko poslanik govori o drugoj temi, za koju nije dobio riječ, predsjednik mu može oduzeti pravo na riječ.

Predsjedavajući može opomenuti poslanika da poštuje red ukoliko se u toku sjednice poslanik prepire sa ostalim poslanicima ili učesnicima sjednice ili ne ispoštuje preporuke Odbora za etiku i procedure u vezi sa konfliktom interesa. Ukoliko poslanik o kojem je riječ ne obrati pažnju na opomenu predsjedavajućeg, upozorenje se unosi u zapisnik sa sjednice. Upozorenje izrečeno poslaniku zbog javne prijetnje kolegama, uvrede poslanika ili grupe poslanika, nepoštenog glasanja ili nepoštovanja preporuke Komisije za etiku i procedure u vezi sa izbjegavanjem konflikta interesa odmah se unosi u zapisnik sa sjednice.

Mjera upozorenja koja je zabilježena u zapisniku sa sjednice sprovodi se na preporuku predsjedavajućeg ili Komisije za etiku i procedure, bez rasprave i prostom većinom poslanika koji učestvuju u glasanju. Poslanik na kojeg se odnosi predlog mjere upozorenja ima pravo na obrazloženje pred Parlamentom najduže tri minuta prije glasanja.¹¹⁹

Osim toga, poslanik može biti privremeno udaljen iz plenarne sale do kraja sjednice tog dana ukoliko:

- nastavi, i pored toga što je opomenut da poštuje red, da prekida rad Parlamenta ili da nepoštuje preporuke Odbora za etiku i procedure u vezi sa izbjegavanjem konflikta interesa;
- poziva tokom sjednice na upotrebu sile ili upotrebljava silu;
- javno vrijeđa ili prijeti predsjedniku države, Parlamentu, predsjedniku Parlamenta, poslanicima, Vladi, premijeru ili im prijeti tokom sjednice;
- sramoti ime poslanika svojim djelovanjem.

Odluka o udaljenju poslanika iz plenarne sale usvaja se bez rasprave prostom većinom poslanika koji učestvuju u glasanju, na preporuku predsjedavajućeg ili Odbora za etiku i procedure. U slučaju da poslanik koji je privremeno udaljen sa sjednice odbija da napusti plenarnu salu, sjednica se privremeno prekida i službenici zaduženi za bezbjednost ovlašćeni su da isprate poslanika iz plenarne sale. Poslanik koji je privremeno udaljen sa sjednice Parlamenta ne prima platu za dane zasijedanja tokom kojih je udaljen sa sjednice.¹²⁰

Što se tiče diskriminacije na religijskoj, ljudskoj i nacionalnoj osnovu, ne postoje posebna pravila koja se odnose na poslanike. U skladu sa Ustavom Litvanije, ljudska prava ne mogu biti ograničena niti neko može imati privilegije na osnovu pola, rase, nacionalnosti, jezika, porijekla, socijalnog statusa, uvjerenja ili mišljenja. Krivična djela podsticanje na

¹¹⁸ *The Statute of the Seimas*, 17 February 1994 No I-399 Vilnius (As last amended on 22 December 2015 – No XII-2211)

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e495a6e2b60611e5be9bf78e07ed6470?jfwid=1clcwotcgl> (8.3.2017)

¹¹⁹ Član 20 Poslovnika - *Upozorenje poslanika*

¹²⁰ Član 21 Poslovnika - *Udaljenje poslanika sa sjednice*

nacionalnu, rasnu ili vjersku mrynju, podsticanje na nasilje, diskriminaciju ili klevetu ne može da se podvede pod slobodom da se izrazi uvjerenje i saopšte informacije.¹²¹

Mađarska

Parlament Mađarske nema etički kodeks poslanika, ali se određeni djelovi Zakona o Parlamentu mogu smatrati etičkim kodeksom. Zakon o Parlamentu ima mehanizam koji obezbjeđuje predsjedniku da održava red i neometano funkcionisanje Parlamenta. Izuzev tih pravila, predsjednik i Glavni odbor imaju značajnu ulogu u održavanju reda u Parlamentu. Osim toga, parlamentarne grupe mogu uspostaviti instrumente i standarde za svoje članove.

U pogledu diskriminacije na religijskoj, ljudskoj i nacionalnoj osnovi važno je pomenuti i Ustav Mađarske koji striktno zabranjuje bilo koju vrstu diskriminacije u svim aspektima, kao i Zakon o parlamentu koji pruža mehanizam za rješavanje takvih pitanja.

Što se tiče održavanja reda tokom rasprave, Zakon o parlamentu predviđa da je predsjedavajući ovlašćen da obezbijedi neometano sprovođenje sjednice Parlamenta, i iz tog razloga, Parlament može na predlog predsjedavajućeg ili Glavnog odbora primijeniti određene disciplinske mjere.

Predsjedavajući može pozvati govornika koji tokom govora odstupa od teme rasprave, govori na nejasan način ili nepotrebno ponavlja u istoj raspravi svoj ili govor drugog lica, da se fokusira na temu rasprave upozoravajući ga istovremeno na posljedice odbijanja da to učini. Predsjedavajući može oduzeti pravo na riječ poslaniku koji nastavlja takvo ponašanje bez obzira na to što je dva puta upozoren da prestane. Takođe, predsjedavajući može oduzeti pravo na riječ poslaniku koji je iskoristio sve vrijeme rasprave koje mu je bilo na raspolaganju za sebe ili svoju parlamentarnu grupu.

Predsjedavajući će opomenuti poslanika koji za vrijeme govora upotrijebi uvredljive riječi ili riječi kojima narušava ugled Parlamenta, pojedinca ili grupe, naročito nacionalne, etničke, vjerske ili rasne zajednice, istovremeno ga upozoravajući na posljedice za ponovnu upotrebu uvredljivog ili nepristojnog jezika. Osim toga, predsjedavajući može bez prethodne opomene ili upozorenja predložiti isključenje poslanika sa preostalog dijela sjednice, a tom poslaniku može biti umanjena naknada ukoliko tokom svog govora upotrebljava izraz kojim vrijeđa ugled Parlamenta, pojedinca ili grupe, naročito nacionalne, etničke, vjerske ili rasne zajednice, ili ako upotreba uvredljivog izraza vodi do ozbiljnih nereda. Parlament odlučuje o prijedlogu za isključenje bez rasprave, pri čemu predsjedavajući može donijeti odluku ukoliko nema kvoruma. Na narednoj sjednici, predsjedavajući informiše Parlament o razlozima za isključenje, nakon čega Parlament bez rasprave odlučuje o legitimnosti odluke predsjedavajućeg. Poslanik koji je isključen sa sjednice nema pravo na riječ tokom dana kada je isključen sa sjednice i nema pravo na naknadu za taj dan.

Predsjedavajući može bez opomene i upozorenja predložiti isključenje poslanika iz preostalog dijela sjednice ili smanjenje naknade poslaniku ukoliko se ponaša na način da ozbiljno narušava ugled ili red u Parlamentu ili svojim ponašanjem krši pravila Poslovnika koja se odnose na raspravu, glasanje ili izlaganje. U predlogu se mora navesti razlog izricanja mjere i, u slučaju kršenja odredaba Poslovnika u vezi sa raspravom, glasanjem ili izlaganjem, odredbu koja je prekršena. U pogledu usvajanja predloga o isključenju, važe

¹²¹ ECPRD br. 3343, *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

pravila navedena u prethodnom pasusu, a poslanik nema pravo na riječ tokom dana kada je isključen sa sjednice i nema pravo na naknadu za taj dan.

U slučaju da poslanik upotrebljava fizičko nasilje na sjednici Parlamenta, prijeti ili poziva na direktno fizičko nasilje, predsjednik može predložiti isključenje poslanika sa sjednice i vršenje ovlašćenja poslanika može biti suspendovano, a naknada smanjena. Parlament o predlogu za isključenje odlučuje bez rasprave. U pogledu odlučivanja o predlogu i u slučaju nedostatka kvoruma, važe prethodno navedena pravila. Ukoliko je poslanik isključen u skladu sa navedenim pravilima, nema pravo da prisustvuje sjednicama Parlamenta, sjednicama odbora i nema pravo na naknadu tokom perioda isključenja. Ako poslanik nastavi, u okviru iste sjednice, da upotrebljava fizičko nasilje, prijeti ili poziva na direktno fizičko nasilje Parlament može suspendovati vršenje prava poslanika, i to:

- u slučaju drugog ponavljanja – na šest dana zasijedanja;
- u slučaju trećeg i svakog narednog ponavljanja – na devet dana zasijedanja.

Ukoliko su prava poslanika suspendovana, u periodu između prvog i posljednjeg dana trajanja ograničenja, poslanik nema pravo da prisustvuje plenarnim sjednicama, sjednicama odbora niti ima pravo na naknadu.

U odsustvu drugih pravnih posljedica, Glavni odbor može, na prijedlog bilo kojeg člana, u roku od 15 dana od dana neprimjerenog ponašanja (upotrebe uvredljivog jezika kojim se vrijeđa ugled Parlamenta, pojedinca ili grupe, naročito nacionalne, etničke, rasne ili religijske grupe, narušavanja reda i povrede odredaba Poslovnika u vezi sa raspravom, glasanjem ili izlaganjem ili upotrebe fizičkog nasilja, prijetnje ili poziva na direktno fizičko nasilje) narediti smanjenje naknade poslaniku. Odluka mora sadržati obrazloženje i u slučaju povrede Poslovnika, navođenje odredaba koje su prekršene.

Takođe, u odsustvu drugih pravnih posljedica, Glavni odbor može, na predlog bilo kojeg člana, u roku od 15 dana od dana upotrebe fizičkog nasilja, prijetnje ili poziva na direktno fizičko nasilje predložiti suspendovanje vršenja prava poslanika. Predlog o suspendovanju vršenja prava poslanika mora sadržati obrazloženje.

Predsjednik je dužan da bez odlaganja obavijesti poslanika o donijetoj odluci ili podnijetom predlogu, pri čemu poslanik može da izrazi neslaganje sa odlukom ili predlogom i u tom slučaju može podnijeti odboru za imunitet, nekompatibilnost, disciplinu i kontrolu mandata zahtjev za poništenje odluke ili predloga u roku od pet dana od dana kada je obaviješten o tome. Ukoliko poslanik ne podnese zahtjev za poništenje u predviđenom roku smanjuje mu se zarada, u slučaju kada je donijeta odluka. Parlament bez rasprave odlučuje o smanjenju zarade, pri čemu smanjenje ne može preći iznos:

- 1/3 mjesečne zarade poslanika ukoliko se zarada umanjuje zbog upotrebe uvredljivog jezika kojim se vrijeđa ugled Parlamenta, pojedinca ili grupe, naročito nacionalne, etničke, rasne ili religijske grupe ili zbog narušavanja reda i povrede odredaba Poslovnika u vezi sa raspravom, glasanjem ili izlaganjem;
- mjesečne zarade poslanika ukoliko se zarada umanjuje zbog upotrebe fizičkog nasilja, prijetnje ili poziva na direktno fizičko nasilje.

Ukoliko odbor za imunitet, nekompatibilnost, disciplinu i kontrolu mandata prihvati zahtjev poslanika, zarada mu se ne umanjuje i postupak se prekida, dok se u slučaju odbijanja zahtjeva zarada umanjuje na osnovu donijete odluke, osim ako Parlament ne odluči drugačije. U slučaju da je odbor za imunitet, nekompatibilnost, disciplinu i kontrolu

mandata odbio zahtjev poslanika ili nije postupio prema zahtjevu u predviđenom roku (15 dana od dana prijema), poslanik može zahtijevati od Parlamenta da ukine odluku.

U slučaju kada je podniet predlog za suspendovanje vršenja prava poslanika, a poslanik ne podnese zahtjev za poništenje predloga u predviđenom roku, Parlament o predlogu odlučuje bez rasprave i dvotrećinskom većinom glasova poslanika prisutnih na sjednici.

U cilju održavanja reda na sjednicama odbora i neometanog sprovođenja procedure, predsjednik odbora može preduzeti iste mjere koje važe i u slučaju plenarne sjednice.

Predsjednik Parlamenta ima policijska ovlašćenja, u skladu sa Ustavom i Zakon o parlamentu. U cilju održavanja reda tokom rasprave i glasanja, potpredsjednik Parlamenta koji predsjedava sjednici takođe ima policijska ovlašćenja. Stoga, predsjedavajući može narediti parlamentarnoj gardi da poslanika koji je isključen sa sjednice udalji sa govornice ukoliko poslanik ne želi da napusti govornicu bez obzira na to što ga je predsjedavajući opomenuo da to učini. Poslanik koji isključen sa sjednice Parlamenta ili onaj poslanik čija su prava suspendovana nema pravo da pristupi govornici tokom perioda isključenja, a parlamentarna garda je zadužena za sprovođenje ove zabrane.¹²²

Makedonija

Prema odredbama Poslovnika, predsjednik Parlamenta stara se o održavanju reda na sjednici. Shodno tome, predsjednik može da upozori poslanika i oduzme mu pravo na riječ zbog narušavanja reda na sjednici. Predsjednik može upozoriti poslanika ukoliko njegovo ponašanje, uzimanje riječi bez odobrenja, prekidanje govornika ili sličan postupak narušava red na sjednici. Ukoliko poslanik nastavi da narušava red na sjednici, a prethodno je dva puta pozvan da ga poštuje, predsjednik mu može oduzeti pravo na riječ.

Osim toga, predsjednik može isključiti poslanika sa sjednice ukoliko uprkos upozorenju, odnosno oduzimanju prava na riječ, nastavi da narušava red na sjednici upotrebom izraza koji vrijeđaju ugled Parlamenta. Poslanik koji je isključen sa sjednice dužan je da odmah napusti salu u kojoj se održava sjednica. Ukoliko predsjednik ne može da održi red na sjednici, on najavljuje kratku pauzu. Odredbe u vezi sa održavanjem reda na sjednici primjenjuju se na sve učesnike sjednice.

Zakon o Parlamentu predviđa da predsjednik Parlamenta, uz prethodne konsultacije sa potpredsjednicima i koordinatorima parlamentarnih grupa, odlučuje i usvaja mjere u vezi sa narušavanjem reda u Parlamentu od strane poslanika i ostalih lica koja učestvuju u radu Parlamenta.

U pogledu diskriminacije na religijskoj, ljudskoj i nacionalnoj osnovi, Zakon o sprečavanju diskriminacije predviđa da je svaka posredna ili neposredna diskriminacija, poziv na podsticanje diskriminacije i pomoć prilikom diskriminatoriskog tretiranja na osnovu pola, rase, pripadnosti marginalizovanoj grupi, etničkoj grupi, jezika, nacionalnosti, socijalnog porijekla, religije ili religijskih uvjerenja, ostalih vrsta uvjerenja, obrazovanja, političkog opredjeljenja, ličnog ili društvenog statusa, mentalnih i fizičkih smetnji, porodičnog ili bračnog statusa, imovinskog stanja, zdravstvenog stanja ili na bilo kojoj drugoj osnovi predviđenoj zakonom ili potvrđenim međunarodnim ugovorom zabranjena. U slučaju

¹²² ECPRD Request no. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017.

diskriminacije ili poziva na diskriminaciju predviđena je novčana kazna u iznosu od 1.000 dinara.¹²³

Njemačka – donji dom

Incidentno ponašanje u donjem domu Parlamenta Njemačke sankcioniše se u okviru odredaba Poslovnika¹²⁴, ukoliko incident predstavlja narušavanje reda ili nepoštovanje ugleda Parlamenta tokom plenarnih sjednica.

Poslovnik sadrži pravila koja se tiču mjera za održavanje reda, a onemjere mogu biti izrečene poslanicima koji narušavaju red ili ne poštuju ugled Parlamenta. Navodeći ime poslanika koji narušava red ili ne poštuje ugled Parlamenta, predsjednik Parlamenta može opomenuti poslanika o kojem je riječ da poštuje red, izreći mu novčanu kaznu ili ga privremeno udalжити sa sjednice (suspendovati). U suštini, ne postoji hijerarhija mjera, predsjednik može izreći mjeru koju smatra adekvatnom u cilju održavanja reda ili nepoštovanja ugleda Parlamenta. Međutim, da bi se izrekla novčana kazna mora doći do veće povrede reda, dok se mjera privremenog udaljenja sa plenarne sjednice primjenjuje u slučaju ozbiljne povrede reda.

S tim u vezi, Poslovnikom je predviđeno da predsjednik može upozoriti govornike koji se udalje od teme o kojoj se raspravlja. Takođe, može imenovati i opomenuti poslanike koji naruše red ili ne poštuju ugled Parlamenta. Poslanici koji nakon toga imaju riječ ne smiju komentarisati poziv na poštovanje reda i razloge za to. Ukoliko je, za vrijeme izlaganja, govornik tri puta opomenut da se drži teme rasprave ili je opomenut da poštuje red treći put, nakon što je nakon drugog puta opomenut na posljedice trećeg upozorenja da se drži teme rasprave, ili trećeg poziva na red, predsjednik mu mora naložiti da prekine izlaganje i ne može mu, tokom ostatka rasprave, dati više pravo da govori na istu temu.¹²⁵

U slučaju većeg narušavanja reda ili nepoštovanja ugleda Parlamenta, predsjednik može izreći poslaniku kaznu u iznosu od 1.000 eura, čak i ako poslanik nije prethodno pozvan na poštovanje reda. Svako ponavljanje za rezultat ima povećanje novčane kazne na 2.000 eura.¹²⁶

Predsjednik može narediti poslaniku Bundestaga koji je počinio ozbiljno narušavanje reda ili nije poštovao ugled Parlamenta da napusti plenarnu salu do kraja sjednice čak i ako on nije bio pozvan na poštovanje reda i nije mu izrečena novčana kazna. Prije nego što se sjednica zaključi, predsjednik objavljuje sa koliko je dana zasijedanja poslanik privremeno udaljen (suspendovan). Poslanik Bundestaga može biti privremeno udaljen na period do trideset dana zasijedanja. Mjera koja podrazumijeva privremeno udaljenje može biti izrečena naknadno, a najkasnije na sjednici nakon sjednice tokom koje je došlo do narušavanja reda ili nepoštovanja ugleda Parlamenta, pod uslovom da predsjednik izričito objavi narušavanje reda ili nepoštovanje ugleda Parlamenta tokom sjednice na kojoj se to desilo, te da zadržava pravo da izrekne mjeru privremenog udaljenja kasnije.

¹²³ ECPRD zahtjev br. 3343, *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017.

¹²⁴ *Rules of Procedure of the German Bundestag and Rules of Procedure of the Mediation Committee*, as published in the Notification of 2 July 1980 (Federal Law Gazette I, p. 1237), last amended by the Notification of 23 April 2014 (Federal Law Gazette I, p. 534 <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80060000.pdf>) (6.3.2017)

¹²⁵ Član 36 Poslovnika Bundestaga – *Pozivanje na relevantnost i pozivanje na red, nalog za prekid izlaganja*

¹²⁶ Član 37 Poslovnika Bundestaga – *Novčana kazna*

Činjenica da je već izrečena mjera pozivanja na poštovanje reda ne odstranjuje mogućnost da mjera privremenog udaljenja sa sjednice bude izrečena retroaktivno.

Poslanik kojem je izrečena mjera privremenog udaljenja mora odmah napustiti salu. Ukoliko odbije da ispoštuje naređenje, predsjednik ga upozorava da će njegovo ponašanje rezultirati produženjem privremenog udaljenja. Tokom trajanja privremenog udaljenja, poslanik ne može učestvovati na sjednicama odbora Bundestaga. Ukoliko poslanik nezakonito pokuša da učestvuje na plenarnoj sjednici ili sjednicama odbora, takvo ponašanje ima za rezultat produženje mjere privremenog udaljenja. U slučaju kada je poslanik privremeno udaljen, ne može se smatrati da je na odobrenom odsustvu niti može svoje ime unositi u registar prisustva.¹²⁷ Poslanik kojem je izrečena mjera za narušavanje reda ili nepoštovanje ugleda Parlamenta, može do sljedećeg dana zasijedanja podnijeti obrazložen prigovor u pisanoj formi. Prigovor se stavlja na dnevni red te sjednice i Parlament o tome odlučuje bez rasprave. Prigovor nema efekat odlaganja.¹²⁸

Ukoliko ometanje u Parlamentu prijeti opstrukciji rada Parlamenta, predsjednik može prekinuti sjednicu na određeni vremenski period ili je završiti. Ukoliko predsjednik ne uspijeva da bude saslušan, on napušta mjesto predsjedavajućeg što za posljedicu ima prekid sjednice. U tom slučaju, predsjednik ponovo saziva sjednicu.¹²⁹

Međutim, Poslovníkom nije definisano koja vrsta ponašanja se kvalifikuje kao narušavanje reda ili nepoštovanje ugleda Parlamenta. Sa druge strane, na to ukazuje važeće zakonodavstvo Njemačke i parlamentarna praksa i tradicija. Kleveta tokom govora u Parlamentu, na primjer, ili izvršenje elemenata krivičnog djela poput „huškanja naroda“¹³⁰ svakako se smatraju povredom reda. Iako se fizički napadi, diskriminacija na religijskoj, ljudskoj ili nacionalnoj osnovi i govor mržnje ne pominju u Poslovníku, takvo ponašanje se smatra povredom reda i kažnjava se u skladu sa odredbama Poslovníka koje su navedene u prethodnom tekstu.

Osim održavanja reda na sjednici, predsjednik je odgovoran za poštovanje ugleda Parlamenta. Predsjednik je ovlašćen, ili čak, u obavezi da reaguje na kršenje ugleda Parlamenta, na primjer davanjem saopštenja za javnost. Takođe, predsjednik ima svojinska ovlašćenja i i ovlašćenja održavanja reda u svim zgradama, djelovima zgrada i zemljištu koje se nalazi pod upravom Parlamenta te može zahtijevati da lice bude udaljeno iz prostorija. Iz tog razloga, Parlament ima sopstvenu policiju.¹³¹

¹²⁷ Član 38 Poslovník Bundestaga – *Privremeno udaljenje poslanika*

¹²⁸ Član 39 Poslovníka – *Prigovor na mjere za održavanje reda*

¹²⁹ Član 40 Poslovníka – *Privremeni prekid sjednice*

¹³⁰ Član 130 (Huškanje naroda) Krivičnog zakona Njemačke predviđa da će kaznom zatvora od tri mjeseca do pet godina biti kažnjen onaj ko na način koji može ometati javni red i mir 1) poziva na mržnju protiv nacionalne, rasne, religijske ili etničke grupe, protiv određenih djelova stanovništva ili pojedinaca zbog njihove pripadnosti jednoj od navedenih grupa ili djelova stanovništva ili poziva na nasilje ili djela samovolje protiv njih, ili 2) napada ljudsko dostojanstvo tako što navedene grupe, djelove stanovništva ili pojedince zbog njihove pripadnosti određenoj grupi ili dijelu stanovništva izvrgava poruzi, zlonamjernom nipodaštavanju ili kleveti. *German Criminal Code in the version promulgated on 13 November 1998, Federal Law Gazette I p. 3671 and with the text of Article 6(18) of the Law of 10 October 2013, Federal Law Gazette I p. 3799.* https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p1241 (6.3.2017)

¹³¹ U skladu sa Osnovnim zakonom Njemačke (Ustavom) (član 40, stav 2), predsjednik Bundestaga vrši svojinska i ovlašćenja održavanja reda u zgradi Bundestaga i bez njegove dozvole nije moguće vršiti pretres ili zaplijenu u prostorijama Bundestaga. *Basic Law for the Federal Republic of Germany* <https://www.bundestag.de/blob/284870/ce0d03414872b427e57fccb703634dcd/basic-law-data.pdf> (13.3.2017)

U pogledu imuniteta, Ustavom¹³² predviđeno je da protiv poslanika ne može biti pokrenut sudski ili disciplinski postupak niti poslanik može na neki drugi način biti pozvan na odgovornost van Bundestaga zbog datog glasa ili izlaganja u Bundestagu ili u nekom od odbora. Međutim, ova odredba se ne odnosi na klevetničke uvrede.¹³³

Njemačka (gornji dom)

U gornjem domu Parlamenta Njemačke jedini važeći propis je Poslovnik koji ne sadrži odredbe u vezi sa incidentim ponašanjem poslanika. Ponašanje poslanika zasniva se na parlamentarnoj tradiciji i poštovanju dostojanstva Parlamenta. Međutim, za svako neodgovarajuće ponašanje, predsjednik preduzima prvi korak tako što opominje poslanika da poštuje red i, ukoliko je to neophodno, udaljava ga iz plenarne sale. Budući da je Bundesrat prepoznat po radnoj atmosferi a svi poslanici imaju veliki interes da se posao u plenumu završava efikasno i brzo, teško je zamisliti da se događa bilo kakva neprijatnost tokom procedure. U pogledu fizičkih napada i diskriminacije na religijskoj, ljudskoj ili nacionalnoj osnovi važi isto pravilo kao i u slučaju uobičajene procedure, odnosno opomena da se poštuje red.¹³⁴

Poljska (donji dom)

U skladu sa poslaničkom zakletvom, poslanici u donjem domu Parlamenta Poljske (Sejma) obavezni su da poštuju postojeće zakone i opšteprihvaćene etičke principe i zajedno vode računa o opštem dobru. Standardi etičke prirode navedeni su i u odluci Sejma, odnosno Principima poslaničke etike.¹³⁵

U skladu s odredbama Rezolucije Sejma od 30. jula 1992. godine, odnosno Poslovnika Sejma, predsjednik Sejma ima pravo da poslanika koji se tokom rasprave na plenarnoj sjednici ne drži date teme pozove da se drži teme o kojoj se raspravlja. Nakon ponovljenog istovjetnog zahtjeva, predsjednik ima pravo da poslaniku oduzme riječ. U slučaju da poslanik onemogućava normalno odvijanje rasprave, predsjednik može pozvati na red. U slučaju odbijanja poslanika da se povinuje zahtjevu predsjednika, predsjednik ima pravo da ponovo poziva na red, ističući kako poslanik onemogućava normalan tok sjednice.

Poslovnik Sejma predsjedniku daje pravo da svakog poslanika koji onemogućava odvijanje rasprave udalji sa sjednice, ukoliko prethodno opisana procedura ne daje rezultate. Poslanik kome je izrečena mjera udaljenja sa sjedice, obavezan je da odmah

Takođe, Poslovnik propisuje, između ostalog, sljedeća ovlašćenja predsjednika (član 7, stav 1 i 2): 1) predsjednik Bundestaga predstavlja Bundestag i vodi njegove poslove. Predsjednik čuva ugled i prava Bundestaga, unapređuje njegov rad, vodi pretrase pravično i nepristrasno i održava red u Bundestagu. Predsjednik Bundestaga ima pravo da prisustvuje sjednicama svakog odbora, ali nema pravo glasa. (2) predsjednik Bundestaga vrši svojinska i ovlašćenja održavanja reda u svim zgradama, dijelovima zgrada i zemljištu koje se nalazi pod upravom Bundestaga. Predsjednik priprema interna pravila u dogovoru sa Odborom za nadzor izbora, imunitet i Poslovnik.

¹³² Član 46, stav 1 (Imunitet poslanika) Osnovnog zakona Njemačke

¹³³ Informacije u vezi sa Bundestagom preuzete su iz odgovora na upitnik ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*

¹³⁴ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

¹³⁵ ECPRD br. 2468, *Structures and Procedures with regard to the Code of Conduct for MPs and with regard to the Integrity of Parliamentary Staff*, 21 January 2014

napusti plenarnu salu. Ukoliko poslanik kome je izrečena mjera udaljenja odbija da napusti salu, predsjednik Sejma može odrediti pauzu.

U Poslovniku Sejma navodi se kako, u slučaju nedoličnog ponašanja na plenarnoj sjednici koje rezultira udaljenjem poslanika, predsjednik Sejma naređuje umanjeње njegove ili njene poslaničke plate ili dnevnice. U tom slučaju, Predsjedništvo Sejma može donijeti odluku o umanjeњу plate poslanika za najviše 50%, ili o oduzimanju prava na iznos dnevnice, u periodu do najviše šest mjeseci. U roku od sedam dana po dostavljanju odluke, poslanik može podnijeti zahtjev za njeno ponovno razmatranje od strane Predsjedništva. Po prijemu tog zahtjeva Predsjedništvo ponovo razmatra slučaj, nakon prethodno pribavljenog mišljenja Savjeta starješina (savjetodavnog tijela Predsjedništva).

Do umanjeња plate dolazi po isteku roka od sedam dana od donošenja odluke, ili njenog ponovnog razmatranja. Informacije koje se tiču umanjeња poslaničke plate dostupne su javnosti.¹³⁶

Incidentno ponašanje van plenarne sale u Poljskoj nije posebno regulisano. U Poslovniku se navodi da predsjednik Sejma obezbjeđuje red i mir u svim prostorijama Parlamenta i izdaje neophodna uputstva u vezi s održavanjem reda, uključujući upotrebu Parlamentarne garde, ukoliko je neophodno. Ukoliko predsjednik ocijeni da je red narušen, ima pravo da koristi sva svoja ovlašćenja kako bi on bio ponovo uspostavljen.¹³⁷

Portugal

U skladu s Poslovnikom, predsjednik portugalskog Parlamenta vrši poslove vođenja plenarnih sjednica, dajući riječ poslanicima i članovima Vlade, te održavajući red tokom trajanja rasprava. Poslovnik navodi kako je održavanje reda i discipline u nadležnosti predsjednika, koji u tom cilju može koristiti ona sredstva i mjere koje smatra opravdanim.

Predsjednik Parlamenta može pozvati poslanika koji govori da skрати govor ukoliko se vrijeme predviđeno za govor bliži kraju, te opomenuti poslanika koji se tokom govora ne drži teme o kojoj se raspravlja, ili čiji govor postane vrijeđajući ili uvredljiv, te tom poslaniku može oduzeti riječ. Sa druge strane, ukoliko poslanik ili član Vlade smatra uvrijeđenim, ima pravo na riječ kako bi se odbranio. Osim toga, Poslovnik ne predviđa druge mjere kojima se obezbjeđuje održavanje discipline i sankcionisanje ometanja plenarnih sjednica.¹³⁸

Rumunija

Zakon br. 96/2006 o statutu poslanika i senatora navodi kako su poslanici i senatori obavezni da se ponašaju u skladu s Poslovnikom, u skladu s pravilima civilizovanog ponašanja, pristojnosti i parlamentarne discipline, te da ne koriste riječi i fraze koje su uvredljive ili diskriminatorne prirode. U slučajevima remećenja reda u plenarnoj sali, Poslovnik predviđa kako je bilo koji vid prekidanja ili ometanja parlamentarnih rasprava sankcioniše od strane predsjedavajućeg, putem opomene ili udaljenja iz plenarne sale.¹³⁹

¹³⁶ ECPRD br. 3125, *Remuneration of parliamentarians*, 10 May 2016

¹³⁷ *ibid.*

¹³⁸ *ibid.*

¹³⁹ *ibid.*

Slovačka

Održavanje reda u plenarnoj sali slovačkog Parlamenta regulisano je Poslovníkom¹⁴⁰, koji propisuje da će bilo koji govornik koji odstupa od teme biti opomenut od strane predsjednika da se drži teme. Ukoliko se poslanik ogлуši na ponovljene opomene, predsjednik ima pravo da mu oduzme riječ. Oduzimanjem riječi sankcioniše se i poslanik koji prekorači vrijeme govora. Ukoliko poslanik svojim postupcima narušava red sjednice ili krši dostojanstvo Parlamenta, predsjednik može pozvati na uspostavljanje reda, dok se ista mjera izriče u slučaju verbalnog napada na drugog poslanika. Ukoliko to ne da rezultat, predsjednik ima pravo da poslanika udalji sa sjednice do kraja dana.

Ukoliko poslanik, nakon ponovljenih poziva da napusti sjednicu, odbija da napusti plenarnu salu, predsjednik može odrediti pauzu dok se ponovo ne uspostavi red, te će istovremeno sazvati sjednicu Gremijuma¹⁴¹. Udaljeni poslanik ima pravo da se vrati u salu za vrijeme glasanja, izuzimajući glasanje o proceduralnim pitanjima. Ukoliko određeni poslanik konstantno ometa tok sjednice Parlamenta, predsjednik je dužan da podnese predlog za otvaranje disciplinskog postupka.

Ukoliko Odbor za mandatno-imunitetska pitanja utvrdi da je izjavom poslanika, datom za vrijeme vršenja poslaničke funkcije u Parlamentu, uvrijeđen drugi poslanik, radno tijelo Parlamenta, ili druga osoba koja je Ustavom definisana kao visoki funkcioner, te kako sama rasprava o tom pitanju nije dovoljna, ovo tijelo može preporukom naložiti poslaniku koji je načinio prekršaj da se izvini na narednoj sjednici Parlamenta. Ako poslanik odbije da to uradi, ovaj Odbor će automatski proslijediti predlog odluke Parlamentu na odlučivanje. U ovom slučaju, Parlament može izreći poslaniku finansijsku kaznu u iznosu do 1.000 eura.

Ukoliko Odbor za mandatno-imunitetska pitanja ustanovi da je određeni poslanik glasao u ime drugog poslanika, predložiće Parlamentu da se poslanik koji je načinio prekršaj finansijski kazni iznosom do 1.000 eura. U slučajevima kada Odbor za mandatno-imunitetska pitanja utvrdi kako je poslanik materijalno prekršio zakletvu, ili je prekršio zabranu glasanja u ime drugog poslanika, preporučićće Parlamentu da predloži ostavku poslanika koji je načinio prekršaj. Ukoliko Odbor ustanovi kako je određeni poslanik prekršio odredbe Etičkog kodeksa, Parlament će izreći finansijsku kaznu u iznosu do 500 eura.

U slučajevima kada Odbor za mandatno-imunitetska pitanja ustanovi kako je poslanik za vrijeme trajanja sjednice prekršio pravila koja se tiču parlamentarnog reda, Parlament će poslaniku koji je počinio prekršaj izreći kaznu u iznosu do 2.000 eura, dok će u slučaju novog takvog prekršaja u roku od godinu dana nakon izricanja ove kazne Odbor predložiti Parlamentu udvostručavanje kazne za ovo djelo. Ukoliko Odbor po razmatranju disciplinskih pitanja zaključi kako nije došlo do opisanih prekršaja, dužan je da o tome obavijesti Parlament.

¹⁴⁰ Član 32 Poslovníka.

¹⁴¹ *Gremium* je savjetodavno tijelo slovačkog Parlamenta koje razmatra pitanja političke i proceduralne prirode i usvaja preporuke, čiji su članovi, osim predsjednika, delegirani članovi svih poslaničkih klubova, u skladu s njihovim udjelom u ukupnom broju poslanika. Sjednicama ovog tijela mogu prisustvovati i zamjenici predsjednika (član 66 Poslovníka).

Slovenija (donji dom)

Ponašanje poslanika tokom sjednica donjeg doma Parlamenta Slovenije regulisano je Poslovníkom, dok njihovo ponašanje van Parlamenta nije formalno regulisano, međutim očekuje se regulisanje i te vrste ponašanja u slovenačkom parlamentu. Sankcije predviđene Poslovníkom dijelom se odnose na održavanje reda na sjednicama. Iako Poslovnik eksplicitno ne zabranjuje uvredljiv govor i govor mržnje, u praksi predsjednik Parlamenta uvijek po potrebi upozorava govornika u takvim slučajevima, te mu može oduzeti riječ.¹⁴²

Održavanje reda za vrijeme trajanja sjednice u nadležnosti je predsjednika Parlamenta, a regulisano je Poslovníkom, odnosno njegovim odredbama koje definišu ponašanje poslanika, drugih učesnika na sjednicama, kao i posmatrača koji prisustvuju sjednicama.

Osim Poslovníkom, ovo pitanje je regulisano i Pravilima o unutrašnjem redu donjeg doma Parlamenta Slovenije, kao i pravilima ponašanja u prostorijama Parlamenta. Pravila se odnose na sve osobe koje ulaze u prostorije Parlamenta, i propisuju da se u Parlament može ući u adekvatnoj garderobi, dok je ulazak zabranjen osobama koje nijesu adekvatno obučene, kao i osobama koje su u vidno alkoholisanom stanju, ili pod očiglednim uticajem drugih psihoaktivnih supstanci. Ukoliko osobe kojima je zabranjen ulazak insistiraju na tome, konačnu odluku o ovom pitanju donosi generalni sekretar.¹⁴³

Španija (donji dom)

U španskom Parlamentu ne postoji poseban Etički kodeks kojim se reguliše ponašanje poslanika. Međutim, poslovници oba doma Parlamenta sadrže određena pravila koja se tiču ponašanja poslanika u zgradi Parlamenta.

Poslovnik donjeg doma Parlamenta Španije obavezuje poslanike da se ponašaju u skladu s njegovim odredbama, poštuju parlamentarni red, pristojnost i disciplinu, kao i da ne pružaju informacije sa sjednica koje su, u izuzetnim slučajevima, tajne prirode.¹⁴⁴

Kada su u pitanju opšte odredbe koje se tiču održavanja reda i discipline, i one su definisane Poslovníkom.¹⁴⁵ Poslaniku se odlukom Biroa¹⁴⁶ mogu oduzeti određena Poslovníkom garantovana prava, u slučaju da konstantno i samovoljno izbjegava da prisustvuje plenarnim sjednicama ili sjednicama radnih tijela, ili ako prekrši tajnost informacija koje su označene kao takve. Obrazložena odluka Biroa mora sadržati i visinu i trajanje kazne, koja takođe može uključivati oduzimanje određenog dijela naknade.

Predsjednik Parlamenta ima pravo da izrekne kaznu zabrane prisustva jednoj ili dvijema sjednicama, kao i da udalji poslanika sa sjednice, u skladu s uslovima definisanim Poslovníkom. O disciplinskoj mjeri privremene suspenzije statusa poslanika odlučuje se glasanjem na plenumu, pod sljedećim uslovima: 1) ukoliko je prethodno izvršena opisana mjera oduzimanja određenih prava, nakon koje poslanik nastavlja sa ponašanjem zbog kog je sankcionisan; 2) ukoliko poslanik unese oružje u prostorije Parlamenta; 3) ako

¹⁴² ECPRD br. 2468, *Structures and Procedures with regard to the Code of Conduct for MPs and with regard to the Integrity of Parliamentary Staff*, 21. 1. 2014.

¹⁴³ ECPRD br. 3155 *Regulation of MPs conduct and behaviour in the plenary hall*, 6 July 2016

¹⁴⁴ Članovi 15 i 16 Poslovnika.

¹⁴⁵ Članovi 99-107 Poslovnika.

¹⁴⁶ U donjem domu španskog Parlamenta, Biro je naziv za kolektivno tijelo koje čine predsjednik, četiri zamjenika predsjednika i četiri sekretara. Biro je nadležan za upravljanje Parlamentom, kao i za njegovo kolektivno predstavljanje.

poslanik kome je izrečena mjera udaljenja sa sjednice odbija da napusti salu; 4) ukoliko poslanik krši odredbu Poslovnika koja navodi kako se status poslanika ne smije koristiti za potrebe vršenja poslovnih, industrijskih ili profesionalnih aktivnosti. Predlozi odluke, koje u prva tri opisana slučaja podnosi Biro, dok u četvrtom to čini Odbor za status poslanika, podnose se na raspravu i odlučivanje na plenumu na tajnoj sjednici. Tokom rasprave, pravo obraćanja ima po jedan predstavnik svakog poslaničkog kluba, nakon čega slijedi glasanje. Ukoliko počinjeni prekršaj, prema mišljenju Biroa, sadrži elemente krivičnog djela, predsjednik će inkriminišuće činjenice predložiti nadležnim sudskim vlastima.

Kada su u pitanju opomene zbog narušavanja reda, Poslovnik predsjedniku takođe daje određena ovlašćenja. Ukoliko poslanik koji govori skreće sa teme ili se vraća na temu o kojoj je prethodno već raspravljano i glasano, predsjednik ga opominje tim povodom, dok nakon treće takve opomene tokom istog govora predsjednik ima pravo da poslaniku oduzme pravo obraćanja plenumu. Poslanici mogu dobiti opomenu ukoliko: 1) koriste riječi ili izjave kojima se narušava dostojanstvo Parlamenta, državnih institucija, ili bilo kog lica ili entiteta; 2) tokom govora ne poštuju pravila koja za cilj imaju neometano kretanje rasprava; 3) upadicama ili na drugi način ometaju red na sjednici; 4) pokušaju da nastave sa govorom nakon što im je prethodno oduzeta riječ.

Poslaniku koji je tri puta opomenut tokom iste sjednice (s tim što nakon druge opomeni mora biti upozoren o posljedicama treće opomene) može, ukoliko je to potrebno, biti oduzeto pravo da govori, dok mu predsjednik bez rasprave može zabraniti da prisustvuje ostatku sjednice. Ukoliko poslanik odbija da se povinuje naredbi da napusti plenarnu salu, predsjednik može preduzeti neophodne mjere kako bi poslanik bio udaljen, te mu može zabraniti da prisustvuje i narednoj sjednici.

Predsjednik Parlamenta takođe ima autoritet da obezbjeđuje održavanje reda u svim prostorijama Parlamenta, te u tom cilju može usvojiti mjere koje smatra opravdanim, uključujući prijavljivanje svih osoba koje taj red narušavaju sudskim vlastima. Svaka osoba koja na prostoru Parlamenta, bilo na sjednicama ili van njih, bio član Parlamenta ili ne, ozbiljno narušava red svojim govorom, djelom ili ponašanjem, biće bez odlaganja udaljena iz Parlamenta. Ukoliko je u pitanju poslanik, predsjednik će njegov ili njen status dodatno automatski suspendovati na rok koji ne može biti duži od mjesec dana, dok Parlament može, na predlog Biroa i u skladu s odredbama Poslovnika, odlučivati o produženju ili povećanju ove kazne. Predsjednik takođe ima ovlašćenje da održava red u javnoj galeriji za vrijeme trajanja sjednica. Bilo koja osoba koja na taj način prisustvuje sjednici i na bilo koji način ometa njen tok, automatski će biti udaljena sa sjednice, pri čemu asistira služba obezbjeđenja Parlamenta.¹⁴⁷

Što se tiče zabrane bilo kakvog vida diskriminacije od strane poslanika, ona je opšte definisana Ustavom, koji navodi kako su „Španci jednaki pred zakonom i ne smiju ni po kom osnovu biti diskriminirani na osnovu rođenja, rase, roda, religije, mišljenja ili bilo kog ličnog ili društvenog stanja ili okolnosti“. Ukoliko bi poslanik prekršio ovaj ustavni princip, takođe bi se primjenjivala navedena disciplinska pravila sadržana u Poslovniku.¹⁴⁸

¹⁴⁷ ECPRD br. 3343, *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

¹⁴⁸ *ibid.*

Španija (gornji dom)

U gornjem domu španskog Parlamenta, odnosno Senatu, Poslovníkom su regulisana pitanja održavanja parlamentarne discipline.¹⁴⁹ Ukoliko poslanik koji govori skreće sa teme ili se vraća na temu o kojoj je prethodno već raspravljano i glasano, predsjednik tim povodom opominje. Poslovnik Senata navodi kako predsjednik ima pravo da opomene poslanika (senatora) u slučaju da on/ona izgovorenim riječima narušava dostojanstvo Parlamenta, državnih institucija ili bilo koje druge osobe ili entiteta, kao i u slučajevima kada poslanik krši pravila rasprave ili ometa tok sjednice. Nakon tri upozorenja tokom iste sjednice, predsjednik ima ovlaštenje da, bez rasprave, poslanika udalji do kraja tekuće sjednice. Ova odluka predsjednika može biti produžena i na narednu sjednicu. U slučaju ponovljenog prekršaja, na plenumu se glasa o strožoj disciplinskoj odluci. Ukoliko poslanik kome je izrečena mjera udaljenja sa sjednice odbija da napusti plenarnu salu, predsjednik preduzima potrebne mjere kako bi poslanik bio udaljen, te ima pravo da poslanika suspenduje u smislu vršenja parlamentarne funkcije u periodu ne dužem od mjesec dana.

Poslanicama gornjeg doma nije dozvoljeno unošenje oružja u zgradu Parlamenta. Svaki poslanik koji prekrši ovu odredbu biće suspendovan od strane Biroa u periodu ne dužem od mjesec dana. Svaki poslanik koji za vrijeme sjednice pokaže ili koristi hladno ili vatreno oružje biće automatski udaljen iz plenarne sale i suspendovan u periodu od najmanje mjesec dana, dok na predlog 50 poslanika Parlament može odlučiti o produženju ili uvećanju kazne najviše do godinu dana. Ovo produženje kazne biće predloženo tokom prve sjednice nakon sjednice na kojoj se incident dogodio, nakon uzimanja izjava od Biroa i optuženog poslanika.

Ista korektivna mjera, odnosno suspenzija u trajanju između mjesec i godinu dana, izriče se i svakom poslaniku koji napadne drugog poslanika ili člana Vlade za vrijeme trajanja sjednice. U takvom slučaju, nakon pribavljenog mišljenja Parlamenta o uvećanju kazne, jedan poslanik ima pravo na govor u trajanju do 20 minuta u kome iznosi odbranu optuženog poslanika, nakon čega se pristupa glasanju bez odlaganja. Sjednica na kojoj se o ovome raspravlja je tajna, u skladu s mogućnošću koju predviđa španski Ustav.¹⁵⁰ Suspenzije poslanika uvijek sa sobom povlače i oduzimanje proporcionalnog dijela ukupne plate kažnjenog poslanika.¹⁵¹

Srbija

Ponašanje poslanika u Narodnoj skupštini Republike Srbije regulisano je odredbama Poslovnika, kojima se sankcionišu prekršaji za vrijeme trajanja sjednice. Poslovnik navodi kako je svaki govornik dužan da poštuje dostojanstvo Parlamenta, te da nije dozvoljeno neposredno obraćanje poslanika drugom poslaniku, korišćenje uvredljivih izraza, kao ni iznošenje činjenica i ocjena koje se odnose na privatni život drugih lica.

Prema Poslovníku, predsjednik Parlamenta se stara o održavanju reda na sjednici, dok povrede reda može sankcionisati opomenom, oduzimanjem riječi i udaljenjem sa sjednice. Na osnovu izrečenih mjera, Odbor za Odbor za administrativno-budžetska i mandatno-imunitetska pitanja izriče novčanu kaznu, dok evidenciju o izrečenim mjerama vodi generalni sekretar.

¹⁴⁹ Članovi 101-103 Poslovnika.

¹⁵⁰ Član 70 Ustava Španije.

¹⁵¹ ECPRD br. 3343, *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

Razlozi za izricanje opomene kao disciplinske mjere su sljedeći: prilazak govornici bez dozvole predsjednika, govor bez zatražene i date riječi, govor o pitanju koje nije na dnevnom redu, prekidanje govornika u izlaganju ili dobacivanje, odnosno njegovo ometanje ili drugo ugrožavanje slobode govora, neposredno obraćanje drugom poslaniku, korišćenje psovki i uvredljivih izraza, iznošenje činjenica i ocjena koje se odnose na privatni život drugih lica, te drugi postupci kojima se narušava red na sjednici ili postupi protivno odredbama Poslovnika.

Mjera oduzimanja riječi izriče se poslaniku kome su prethodno izrečene dvije mjere opomene, a koji i poslije toga narušava red na sjednici ili postupi protivno odredbama Poslovnika. Poslanik kome je izrečena mjera oduzimanja riječi dužan je da prekine svoje izlaganje. U suprotnom, predsjednik Parlamenta isključuje ozvučenje i, po potrebi, određuje pauzu.

Mjera udaljenja sa sjednice izriče se poslaniku koji i nakon izrečene mjere oduzimanja riječi ometa ili sprečava rad na sjednici, ne poštuje odluku predsjednika Parlamenta o izricanju mjere oduzimanja riječi, ili nastavlja da čini druge prekršaje, kao i u drugim slučajevima određenim Poslovníkom. Mjera udaljenja sa sjednice može se izreći poslaniku i bez prethodno izrečenih mjera, u slučaju fizičkog napada na drugo lice u zgradi Narodne skupštine. Poslanik kome je izrečena mjera udaljenja sa sjednice dužan je da se odmah udalji iz plenarne sale. Ako poslanik odbije da se udalji sa sjednice, predsjednik će naložiti službi zaduženoj za održavanje reda u zgradi Parlamenta da tog poslanika udalji sa sjednice i odrediti pauzu do izvršenja mjere udaljenja. Ukoliko predsjednik nije u stanju da održi red na sjednici redovnim mjerama, odrediće pauzu dok se red ne uspostavi.¹⁵²

Mjere opomene i oduzimanja riječi primjenjuju se za dan kada su izrečene, dok mjera udaljenja sa sjednice primjenjuje za narednih 20 radnih dana zasijedanja od dana udaljenja, odnosno za sjednicu na kojoj je mjera izrečena, ukoliko sjednica traje duže od 20 dana zasijedanja Parlamenta. Izuzetno od ove odredbe, poslanik koji je udaljen sa sjednice ima pravo da prisustvuje sjednici Parlamenta u Danu za glasanje.

Poslanik kome je izrečena opomena kažnjava se novčanom kaznom u visini od 10% osnovne poslaničke plate. Poslanik kome su tokom iste sjednice izrečene dvije opomene kažnjava se novčanom kaznom u visini od 20% osnovne plate poslanika. Poslanik kome je oduzeta riječ kažnjava se novčanom kaznom u visini od 40% osnovne poslaničke plate. Poslanik kome je izrečena mjera udaljenja sa sjednice kažnjava se novčanom kaznom u visini od 50% osnovne plate poslanika. Ukoliko je istom poslaniku izrečeno više mjera za povredu reda na sjednici Parlamenta, novčane kazne se ne sabiraju, već se primjenjuje samo najviša novčana kazna.

Odluke o novčanim kaznama za poslanike donosi Odbor za administrativno-budžetska i mandatno-imunitetska pitanja. Poslaniku koji je u stalnom radnom odnosu se iznos novčane kazne oduzima od primanja za tekući i naredni mjesec, ukoliko je udaljen sa sjednice Parlamenta. Poslaniku koji nije u stalnom radnom odnosu u Parlamentu se iznos novčane kazne oduzima od primanja u Parlamentu (odnosno poslaničkog dodatka) za tekući mjesec, odnosno za naredne mjesece ukoliko su mjesečna primanja poslanika koje ostvaruje u Parlamentu manja od iznosa novčane kazne, dok se ne dostigne ukupna suma novčane kazne. Poslanik koji je novčano kažnjen zbog opomene ili oduzimanja riječi ima pravo na naknadu troškova za korišćenje automobila, za ishranu i hotelski smještaj, dok poslanik koji je novčano kažnjen zbog udaljavanja sa sjednice ima pravo na naknadu

¹⁵² *Ibid.*

troškova za korišćenje automobila, u skladu s aktom Odbora za administrativno-budžetska i mandatno-imunitetska pitanja. Sve kaznene odredbe koje se odnose na red na sjednici primjenjuju se, osim na poslanike, i na sve druge učesnike na sjednicama Parlamenta.¹⁵³

Švedska

Predsjednik Parlamenta odgovoran je za održavanje reda u plenarnoj sali. Lice koje ima riječ ne treba da se udaljava od teme rasprave. Svakom ko ne poštuje naredbu predsjednika, predsjednik može da uzme riječ do kraja rasprave. Nijedan govornik na sastanku ne može govoriti na neodgovarajući način o drugoj osobi, koristiti uvredljiv jezik ili se ponašati na način kojim narušava red.¹⁵⁴

Od 1. januara 2017. godine, na snazi je Etički kodeks, koji propisuje da poslanici treba da svoju dužnost obavljaju u demokratskom duhu i da se međusobno poštuju. Kodeks, takođe, predviđa da prilikom obavljanja svojih zadataka, poslanici treba da djeluju u javnom interesu i ne smiju koristiti svoju poziciju u cilju postizanja lične dobiti. Takođe, svaka situacija kojom se narušava povjerenje javnosti treba da bude izbjegnuta.

Što se tiče pitanja diskriminacije na nacionalnoj, religijskoj i ljudskoj osnovi, poslanici treba da postupaju u skladu sa istim zakonodavstvom kao i ostali građani.¹⁵⁵

Turska

U Turskoj, poslanici su dužni da se pridržavaju odredbi Poslovnika koje se odnose na disciplinu, održavanje reda i ponašanje poslanika.

U skladu sa Poslovnikom Parlamenta Turske¹⁵⁶, zabranjeno je ponašanje poput prekidanja govora, korišćenja uvredljivog jezika i/ili remećenje mira u plenarnoj sali. U tom kontekstu, govor poslanika za govornicom može biti prekinut samo od strane predsjednika u cilju pozivanja datog poslanika da poštuje Poslovnik ili da ne odstupi od teme. Ukoliko poslanik odstupi od teme i nakon što je upozoren da to ne čini dva puta, predsjednik može predložiti Parlamentu da datom poslaniku oduzme riječ kada je u pitanju izlaganje o toj temi tokom iste sjednice. Parlament o tom pitanju odlučuje dizanjem ruku bez rasprave.

U slučaju korišćenja neparlamentarnog jezika na plenumu, predsjednik može od datog poslanika zatražiti da odmah prestane da govori na taj način i da napusti govornicu ukoliko poslanik odbije da postupi u skladu sa upozorenjem predsjednika. Predsjednik može zatražiti da dati poslanik bude udaljen sa sjednice, ukoliko to prepozna kao neophodno. Ukoliko pisma i predlozi podnešeni Kabinetu predsjednika (*Office of the Speaker*) sadrže neparlamentarni jezik, predsjednik će data dokumenta vratiti podnosiocu na korekciju.

Predsjednik, ukoliko ne uspije da održi red zbog buke ili svađe koja nastane tokom rasprave, će, obraćanjem za govornicom, preduzeti neophodne mjere kako bi upozorio plenum da će sjednica biti suspendovana. Ukoliko se buka ili svađa nastave bez obzira na njegovo upozorenje, predsjednik će prekinuti sjednicu na maksimalno sat vremena.

¹⁵³ *ibid.*

¹⁵⁴ Član 16 Zakona o parlamentu.

¹⁵⁵ ECPRD br. 3343, *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

¹⁵⁶ Članovi 65-68 Poslovnika.

Ukoliko se buka ili svađa nastave i nakon nastavka sjednice, predsjednik će zaključiti sjednicu.

Vrste disciplinskih mjera koje se mogu izreći poslaniku uključuju: opomenu, ukor i privremeno isključenje sa sjednice Parlamenta.¹⁵⁷ Opomena se izriče u tri slučaja: prekid govora; kršenje mira i reda i korišćenje uvredljivog jezika. Poslaniku koji je opomenut dva puta tokom iste sjednice može biti oduzeto pravo na riječ do kraja plenarne sjednice glasanjem za predlog predsjednika podizanjem ruku bez rasprave.

Djela koja zahtijevaju izricanje mjere ukora (*reprimand*), uključuju: neodustajanje od djelovanja koje je prouzrokovalo opomenu, i pored toga što je poslanik datu opomenu dobio dva puta tokom iste sjednice; ukoliko je opomenu dobio tri puta tokom mjeseca; upotreba neparlamentarnog jezika ili ponašanje na uvredljiv način: napad (*assault*); izazivanje buke i/ili svađe u Parlamentu, sprečavanje sprovođenja parlamentarnih aktivnosti iniciranjem kolektivne akcije.

Kazna privremeno isključenje sa sjednice Parlamenta primjenjuje se u sljedećim slučajevima: ukoliko je mjera upozorenja izrečena tri puta tokom iste sjednice; ukoliko je poslanik upozoren pet puta tokom mjeseca; ukoliko je tokom rasprave, poslanik uvrijedio ili prijetio Predsjedniku Republike, Parlamentu Turske, Predsjedniku Parlamenta Turske, Birou Parlamenta ili rukovodećim licima, te uvrijedio Republiku Tursku ili ustavni poredak; ukoliko je tokom rasprave, podsticao državne snage ili javne organe, institucije i funkcionere na nezakonite radnje ili nepoštovanje odredbi Ustava; ulazak u zgradu Parlamenta sa oružjem; činjenje nezakonitih radnji u prostorijama Parlamenta Turske.¹⁵⁸

Ujedinjeno Kraljevstvo (donji dom)

U skladu sa Poslovníkom donjeg doma Parlamenta Ujedinjenog Kraljevstva, predsjednik Parlamenta ima pravo da na brz i efikasan način reaguje na bilo kakvo narušavanje reda.

Vodič Erskina Meja koji se bavi parlamentarnim procedurama sadrži sljedeću klasifikaciju prekršaja: irelevantnost ili konstantno ponavljanje, manje povrede reda, korišćenje neprikladnih ili neparlamentarnih izraza, krajnje neprikladno ponašanje, teško narušavanje reda, i drugi vidovi opstrukcije rada Parlamenta.¹⁵⁹

Poslovnik ne definiše konkretne prekršaje. Na primjer, u slučajevima upotrebe neparlamentarnog jezika, kontekst u kome je riječ ili fraza upotrijebljena ključan je za određivanje da li je došlo do prekršaja. Predsjednik Parlamenta ima pravo da oduzme riječ poslaniku, kao i da oduzme riječ do kraja dana održavanja sjednice, u slučajevima težih prekršaja.

Odredbe Poslovnika predviđaju kako predsjednik, u slučaju da ocijeni kako prethodno navedena ovlašćenja nijesu dovoljna, ima pravo da imenuje poslanika koji je učinio prekršaj. Imenovanjem poslanika automatski se pokreće procedura „suspenzije poslanika”. Ukoliko predlog bude izglasan, suspenzija u prvom slučaju važi za pet radnih

¹⁵⁷ Članovi 156-161 Poslovnika.

¹⁵⁸ ECPRD br. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

¹⁵⁹ Erskine May, *Parliamentary Practice*, 24th edition, 2011, str. 452.

dana Parlamenta, u drugom slučaju za 20 radnih dana, dok se nakon toga izriče suspenzija dok Parlament ne donese odluku o njenom ukidanju.¹⁶⁰¹⁶¹

Vodič Erskina Meja navodi kako predsjednik Parlamenta prije imenovanja poslanika mora prethodno upozoriti. Predsjednik obično u takvim situacijama nekoliko puta upozorava poslanika da krši pravila rasprave ili na drugi način remeti tok sjednice, prije njegovog imenovanja ili udaljenja sa sjednice. U slučajevima kada poslanik uprkos upozorenjima nastavi sa neprikladnim ponašanjem ili teškom povredom reda, predsjednik ima dvije mogućnosti na raspolaganju: da bez odlaganja naredi poslaniku da napusti plenarnu salu do završetka sjednice, ili, ukoliko misli da se autoritet i dostojanstvo Parlamenta ne mogu u dovoljnoj mjeri odbraniti isključenjem poslanika sa sjednice, da imenuje poslanika koji je počinio prekršaj. Ukoliko poslanik kome je naloženo da napusti sjednicu odbija da se povinuje naredbi predsjednika, predsjednik može naložiti službeniku Parlamenta zaduženom za bezbjednost (*Serjeant-at-Arms*)¹⁶², ili imenovati poslanika.¹⁶³ Predsjednik takođe posjeduje ovlašćenja da prekine sjednicu ili da je suspenduje, u slučajevima težih povreda reda.¹⁶⁴

¹⁶⁰ House of Commons, [Standing Orders of the House of Commons, Public Business, 2016](#), February 2016, HC 2 2015-16, Standing Order No 44(2)

¹⁶¹ ECPRD br. 3125, *Remuneration of parliamentarians*, 10 May 2016

¹⁶² *Serjeant-at-Arms* je naziv za službenika donjeg doma Parlamenta Ujedinjenog Kraljevstva koji je zadužen za održavanje reda u plenarnoj sali.

(<http://www.parliament.uk/about/mps-and-lords/principal/serjeant/>)

¹⁶³ Erskine May, *Parliamentary Practice*, 24th edition, 2011, str. 453.

¹⁶⁴ ECPRD br. 3343, *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

IZVORI INFORMACIJA

Annexes au Règlement de la Chambre des représentants, Indemnité Parlementaire, Lettre du président de la Chambre du 16 septembre 2010 (extrait)

https://www.lachambre.be/kvvcr/pdf_sections/publications/reglement/Indemnit%C3%A9%20parlementaire%20NTC.pdf (14.3.2017)

Basic Law for the Federal Republic of Germany

<https://www.bundestag.de/blob/284870/ce0d03414872b427e57fccb703634dcd/basic-law-data.pdf> (13.3.2017)

Code of Conduct for Members of the European Parliament with Respect to Financial Interests and Conflicts Of Interest,

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+RULES-EP+20170116+ANN-01+DOC+XML+V0//EN&language=EN&navigationBar=YES> (13.3.2017)

ECPRD Request no. 3343 *Parliamentary boycott and violation of ethical standards*, 1 March 2017

ECPRD Request no. 2468, *Structures and Procedures with regard to the Code of Conduct for MPs and with regard to the Integrity of Parliamentary Staff*, 21 January 2014.

ECPRD Request no 3125 *Remuneration of parliamentarians*, 10 May 2016

ECPRD Request no. 3155 *Regulation of MPs conduct and behaviour in the plenary hall*, 6 July 2016

Erskine May, *Parliamentary Practice*, 24th edition, 2011, str. 452.

German Criminal Code in the version promulgated on 13 November 1998, Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt] I p. 3322, last amended by Article 1 of the Law of 24 September 2013, Federal Law Gazette I p. 3671 and with the text of Article 6(18) of the Law of 10 October 2013, Federal Law Gazette I p. 3799. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p1241 (6.3.2017)

Hungarian Fundamental Law (Constitution), Act XXXVI of 2012 on the National Assembly of Hungary

House of Commons, [*Standing Orders of the House of Commons, Public Business, 2016*](#), February 2016, HC 2 2015-16, Standing Order No 44(2)

Kodeks ponašanja poslanika i delegata u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine

Member of the Bundestag Act, Act on the Legal Status of Members of the German Bundestag of 18 February 1977 (Federal Law Gazette I, p. 297), in the version promulgated on 21 February 1996 (Federal Law Gazette I, p. 326), as amended by Article 1 of the Act of 11 July 2014 (Federal Law Gazette I, p. 906)

<https://www.bundestag.de/blob/189732/6e3095be7d1968201ca34bbca5c285d9/melaw-data.pdf> (7.3.2017)

Parliament and Democracy in the twenty-first century, IPU, 2006

Poslovnik donjeg doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine

<https://www.parlament.ba/data/dokumenti/pdf/Poslovnik%20doma%20naroda%20b.s.pdf> (14.3.2017)

Poslovnik Državnega zbora, [http://www.dz-](http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/ODrzavnemZboru/PoslovnikDrzavnegaZbora)

[rs.si/wps/portal/Home/ODrzavnemZboru/PoslovnikDrzavnegaZbora](http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/ODrzavnemZboru/PoslovnikDrzavnegaZbora) (7.3.2017)

Poslovnik Hrvatskog sabora, <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=1850&sec=508> (14.3.2017)

Poslovnik Skupštine Republike Kosova, član 75 st. 1(d),

http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/Rr_K_RK_29_04_2010_3.pdf (14.3.2017)

Poslovnik Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine

<https://www.parlament.ba/data/dokumenti/pdf/Poslovnik%20PD%20bs.pdf> (14.3.2017)

Poslovnik Parlamenta Grčke <http://www.hellenicparliament.gr/en/Organosi-kai-Leitourgia/Tmima-Diakopis-Ergasion/> (9.3.2017)

Political Party Election Boycotts, Michael Ardovino, Ph.D., USAID Knowledge Services Center (KSC), http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnadm076.pdf (13.3.2017)

Protesting the contest: election boycotts around the world, 1990-2002, Author: Beaulieu, Emily Ann, 2006,

<http://escholarship.org/uc/item/1h22t7g6> (13.3.2017)

Rules of Procedure of the Assembly of the Republic no. 1/2007 of 20 August 2007, as amended by the Rules of Procedure of the Assembly of the Republic no. 1/2010 of 14 October 2010

http://www.en.parlamento.pt/Legislation/Rules_of_Procedure.pdf (14.3.2017)

Règlement de la Chambre des représentants, Art. 42

https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/reglement/reglementFR.pdf (14.3.2017)

Regulations of the Chamber of Deputies <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=241> (9.3.2017)

Rules of Procedure of the Federal Council,

https://www.parlament.gv.at/ZUSD/RECHT/GO-BR_DEUTSCH-ENGLISCH.pdf (13.3.2017)

Rules and Regulations for the Parliament Buildings (2006),
https://www.parlament.gv.at/ZUSD/RECHT/HO2006_ENG_GESAMT.pdf
(13.3.2017)

Rules of Procedure of the European Parliament,
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+RULES-EP+20170116+TOC+DOC+XML+V0//EN&language=EN> (13.3.2017)

Rules of Procedure of the German Bundestag and Rules of Procedure of the Mediation Committee, as published in the Notification of 2 July 1980 (Federal Law Gazette I, p. 1237), last amended by the Notification of 23 April 2014 (Federal Law Gazette I, p. 534
<https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80060000.pdf> (6.3.2017)

Statute governing Members of the Assembly of the Republic
<http://www.en.parlamento.pt/Legislation/StatuteofMembers.pdf> (15.3.2017)

Standing Orders of the Althingi,
<http://www.althingi.is/english/about-the-parliament/standing-orders-of-the-althingi-/>(14.3.2017)

The Statute of the Seimas, 17 February 1994 No I-399 Vilnius (As last amended on 22 December 2015 – No XII-2211)
<https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e495a6e2b60611e5be9bf78e07ed6470?jfwid=1clcwotcgl> (9.3.2017)

The parliamentary mandate, A global comparative study, Marc Van der Hulst, Inter-Parliamentary Union, Geneva, 2000